

DE FRANSE
ACHTERTUIN
IN AFRIKA

Françatrique

DE FRANSE ACHTERTUIN IN AFRIKA

Een onderzoek naar het Franse buitenlandse beleid met betrekking tot de voormalige West-Afrikaanse koloniën

Masterscriptie Internationale Betrekkingen in Historisch Perspectief
Lavender Lindhout, 3248488
Begeleider: Dr. Mathieu Segers
December, 2012

INHOUDSOPGAVE

1. INLEIDING	4
1.1 De Franse achtertuin in Afrika	4
1.2 Operationalisering	8
2. HISTORIOGRAFIE	10
2.1 Le mariage Franco-Britannique	11
2.2 Europese integratie en Charles De Gaulle	12
2.3 Het dekolonisatieproces van de Franse koloniën in Afrika	15
2.4 Het “Gaullistische imperialisme” in Afrika	17
2.4.1 Ivoorkust	17
2.4.2 Senegal	20
2.5 De wortels van het conflict in Ivoorkust	21
2.6 Een ‘onbelangrijk’ conflict in Senegal	25
2.7 Binnenlandse verandering onder Mitterrand	27
2.8 La politique de coopération	28
2.9 Franse politieke inmenging in Afrika	30
3. VAN KOLONIE TOT IMPERIUM	32
3.1 ‘Afrikaanse democratie’ en democratie in Afrika	35
4. PLUS ÇA CHANGE, PLUS C’EST LA MÊME CHOSE..	38
4.1 Aftreden van De Gaulle in 1968	38
4.1.1 George Pompidou	39
4.1.2 Valéry Giscard d’Estaing	41
4.1.3 Mitterrand	43
4.1.4 La Baule	45

4.2	Het afscheid van twee vrienden	46
4.2.1	President Senghor	46
4.2.2	President Houphouët-Boigny	48
4.2.3	Grote verandering na Rwanda	50
4.3	De scheiding van de Franse Frank en de CFA Frank	51
4.3.1	Crisis in Europa	53
5.	ANALYSE VAN DE SLEUTELMOMENTEN	55
5.1	De Gaulle	55
5.2	Senghor en Houphouët-Boigny	57
5.3	De devaluatie van de CFA Frank in 1994	57
6.	CONCLUSIE	59
6.1	Aanleiding, de hoofdvraag en de conclusie	59
6.2	Toelichting op mijn conclusies	60
6.3	Toekomstbeeld	61
	LITERATUURLIJST	63

1. Inleiding

Decennia lang onderhield Frankrijk een sterke band met haar voormalige koloniën in Afrika. De Europese grootmacht leek deze Afrikaanse landen nog steeds te beschouwen als haar achtertuin. De houding van Frankrijk werd onder andere zichtbaar in de omvang van de militaire troepen die Frankrijk, al dan niet in naam van de VN, in verschillende Afrikaanse landen had gestationeerd. De aanwezigheid van de Fransen in hun voormalige Afrikaanse koloniën wordt nog regelmatig gezien als een vorm van imperialisme. De term *Francafrique* is typerend voor deze bijzondere relatie. *Francafrique* werd in 1955 voor het eerst in positieve zin gebruikt door de Ivoriaanse president Houphouët-Boigny. Hij wilde met deze term de groep landen definiëren die de goede relatie met Frankrijk, nadat ze onafhankelijk zouden worden, wilden blijven onderhouden. In de jaren negentig gebruikte men de term vaak in nieuwsitems om juist de negatieve gevolgen van de Franse aanwezigheid in deze landen (bijvoorbeeld tijdens de genocide in Rwanda) aan het licht te brengen. *Francafrique* werd echter pas echt populair toen econoom en criticus François-Xavier Verschave de term in 1998 in de titel van zijn boek verwerkte. Het boek, getiteld '*Francafrique, le plus long scandale de la République*', gaat over de vele belangen van Frankrijk in Afrika. Volgens Verschave zijn de Franse belangen de enige reden voor de Franse aanwezigheid in de West-Afrikaanse landen. Tot op heden gebruikt men de term *Francafrique* om zich kritisch uit te laten over de 'hechte relatie' tussen Frankrijk en haar voormalige koloniën in Afrika.

1.1 De Franse achtertuin in Afrika

Het beleid van Frankrijk met betrekking tot haar voormalige koloniën in West-Afrika week na 1960 in een aantal opzichten af van het beleid dat andere Europese landen ten aanzien van hun vroegere koloniën voerden. Veel meer dan andere koloniale heersers, bleef Frankrijk na het dekolonisatieproces verbonden met de 'Franse communautés' in Afrika. Weliswaar werden alle Franse koloniën in Afrika officieel onafhankelijk van Frankrijk, echt zelfstandig werden ze niet. De door Charles De Gaulle geïnspireerde constitutie van de Vijfde Republiek, richtte zich op het behoud van de Franse gebieden ten zuiden van de Sahara. De populaire Franse president, die in 1958 aan de macht kwam, beseftte dat het in het licht van de veranderde machtsverhoudingen na de Tweede Wereldoorlog, voor de internationale positie van Frankrijk belangrijk was dat het land haar invloed in Afrika behield. Het beleid dat Frankrijk na het onafhankelijk worden van haar koloniën voerde, had het karakter van een federaal systeem. De inmiddels onafhankelijke Afrikaanse staten bleven op verschillende

niveaus verbonden met Parijs. Het buitenlandse beleid, het economisch- en financiële beleid, defensie, justitie, hoger onderwijs, de organisatie van internationaal transport en het beleid met betrekking tot grondstoffen, waren nog steeds afhankelijk van Franse goedkeuring. De autonomie van deze landen was dus ook na de dekolonisatie zeer beperkt. De betreffende Afrikaanse landen hadden elk een eigen president en instituten die door leden van de eigen bevolking werden bemand. De rol van ‘communautaire president’ was echter gereserveerd voor de president van Frankrijk (De Gaulle). Deze constructie zorgde dus voor een schijnonafhankelijkheid van de ex-koloniën en droeg eigenlijk bij aan de exclusieve controle door Frankrijk van deze gebieden¹.

Hoewel er na het aftreden van De Gaulle in 1969 wel geleidelijk veranderingen in het beleid zijn doorgevoerd, bestaat er nog steeds een sterke verbondenheid tussen Frankrijk en haar voormalige Afrikaanse bezittingen. De relatie tussen Frankrijk en deze landen is uniek. Deze bijzondere verhouding valt niet geheel te verklaren uit de koloniale achtergrond. Andere Europese landen, zoals Groot-Brittannië en Nederland, hadden immers ook koloniën op hetzelfde continent. De relatie van deze Europese landen met hun vroegere koloniën is van een andere aard en veel minder intens. Toch kunnen de huidige betrekkingen tussen Frankrijk en de West-Afrikaanse landen niet worden begrepen zonder kennis te nemen van het verleden. Om dieper op de ontwikkeling van deze bijzondere relatie in te kunnen gaan zal ik me, waar mogelijk, in het bijzonder richten op twee landen Senegal en Ivoorkust. De literatuur die ik geraadpleegd heb verstrekt echter niet altijd informatie die specifiek gericht is op deze twee casuslanden. In de thesis zal per onderwerp worden aangegeven op welke landen, of groepen landen, de informatie betrekking heeft.

Toen deze twee West-Afrikaanse landen in 1960 officieel onafhankelijk werden van Frankrijk, was met name Ivoorkust een welvarende natie met een sterke economie. Onder president Felix Houphouët-Boigny was het land ook op politiek gebied stabiel. Evenals de Senegalese president ten tijde van de onafhankelijkheid, Léopold Senghor, onderhield Houphouët-Boigny een goede relatie met het Elysée. Ook in Senegal heerste politieke stabiliteit en het ging het land economisch voor de wind. Destijds produceerde Senegal 23% van de (toen) groeiende markt voor pinda's die wereldwijd geëxporteerd werden. Dakar, dat altijd het administratieve centrum van Frans West-Afrika is geweest, functioneerde goed als politiek centrum en hoofdstad van de Republiek Senegal.

¹ Willemot, Y, 'De Gaulles "Communauté", Een brug van kolonialisme naar paternalisme in Afrika', *Africa Focus*, (vol. 4, p.3-4) 119-121

Het stabiele, welvarende Ivoorkust verwierf in latere decennia echter een andere reputatie. Al vanaf de jaren negentig, na de dood van president Houphouët-Boigny in 1993, zorgen presidentsverkiezingen er voor onrust. In 2010 was dit opnieuw het geval. De aanloop naar de verkiezingen, en zelfs het verkiezingsdebat verliepen probleemloos. Toen de kiescommissie oppositieleider Quattara uitriep tot winnaar ging het echter mis. De constitutionele raad van Ivoorkust had namelijk eerder de zittende president Laurent Gbagbo al uitgeroepen tot winnaar en verklaarde de uitslag van de officiële kiescommissie daarom nietig. Sinds de verkiezingen heerste er in Ivoorkust, dat al vijf jaar burgeroorlog achter de rug had, nu grote chaos. Begin 2012 werd er een VN mandaat opgesteld waarbij werd bepaald dat de VN-troepen, zo nodig met gebruikmaking van geweld, moesten voorkomen dat de milities van oud-president Gbagbo burgers aanvielen. Dit VN-mandaat werd uitgevoerd door Frankrijk. Het heeft er alle schijn van dat de aanwezigheid van de voormalig kolonisator in Ivoorkust het VN-mandaat heeft beïnvloed omdat ze zich niet neutraal opstelden. Het mandaat is bovendien offensief. Beide zijn ongebruikelijk voor de VN. Daarbij mocht Frankrijk zelfstandig (los van de VN) ingrijpen wanneer dit echt nodig was².

Dit roept de vraag op hoe het mogelijk is dat Frankrijk zelfs nu nog in Ivoorkust zoveel vrijheid krijgt dat het zich kan mengen in nationale aangelegenheden. De passieve houding van de Internationale Gemeenschap is te verklaren uit het feit dat de populariteit van de VN en de NAVO in het laatste decennium sterk is afgenomen. De Veiligheidsraad heeft veel moeite om (Westerse) landen te vinden die nog willen ingrijpen in conflicten die ver van huis zijn en is daarom allang blij wanneer een land zich vrijwillig aanbiedt³.

Ook in Senegal, de voormalige Franse kolonie die bekend staat als één van de meest stabiele en democratische landen van Afrika, werd het begin 2012 plotseling onrustig. Toen de zittende president, Abdoulaye Wade, een derde termijn van zijn presidentschap zou ingaan terwijl er in de grondwet van Senegal staat dat een president niet langer dan twee termijnen mag regeren, ontstond er grote onrust en waren er protestacties. Toch besloot het constitutionele hof dat Wade nog een termijn mocht blijven. Bovendien werd de deelname van een andere kandidaat president, die bij veel jonge stemmers erg populair was, door het hof geweigerd. Dit leidde tot grote rellen in Dakar. Uiteindelijk verloor oud president Wade de verkiezingen alsnog, en werd oppositie leider Macky Sall verkozen tot president. Anders

² Persoonlijk Interview Jaïr van der Lijn, Afrika specialist bij het Clingendael Netherlands Institute of International Relations

³ Ibidem

dan in Ivoorkust, leidde deze uitslag niet tot meer onrust en accepteerde Wade zijn nederlaag⁴. Nog geen twee maanden nadat Sall tot president was benoemd, was hij te gast bij de Franse president Nicolas Sarkozy in het Elysée waar hij voor een nieuw akkoord, '*accord de défense et une convention de prêt*', tekende. Frankrijk belooft hierin miljoenen aan financiële steun terwijl ook de aanwezigheid van een paar honderd militairen in dit akkoord is vastgelegd⁵. Ook deze gang van zaken toont aan dat Frankrijk tot op de dag van vandaag nog veel invloed heeft binnen het bestuur van Senegal.

De Europese Unie heeft evenwel richtlijnen met betrekking tot de ex-koloniën. Onlangs verscheen een uitgebreid rapport over de fragiliteit van ex-koloniale landen in Afrika: '*De fragiliteit in Afrika overwinnen, een nieuwe Europese aanpak*'⁶. Uit dit rapport bleek vooral dat veel Afrikaanse landen na afloop van de koloniale overheersing de fout maakten om de nationale regeringssystemen van de oude overheersers te continueren. De politieke elite van deze landen ging meestal niet veel verder dan het eenvoudigweg Afrikaniseren van de bestaande bureaucratie. Anders dan verwacht ging de verzelfstandiging niet gepaard met substantiële institutionele veranderingen. Als gevolg daarvan had het regeringssysteem van deze landen vaak een kunstmatig karakter en functioneerde het slecht. Dit kwam vooral doordat het toegepaste systeem onvoldoende aansloot op de vaak enorme sociale en economische verschillen in deze Afrikaanse landen. Wat er uiteindelijk gebeurde was dat na het vertrek van de Europese kolonisator de draaiende machine letterlijk werd overgenomen door de lokale machthebbers⁷.

De politieke elite die de macht na de onafhankelijkheid overnam, was veelal opgeleid aan westerse universiteiten en was om die reden gewend aan westerse bestuursmodellen. Het kwam ook niet zelden voor dat deze politici nauwe contacten bleven onderhouden met de voormalige overheersers van het land. Daarbij komt nog dat de landen onafhankelijk werden in een onzekere periode nadat twee wereldoorlogen gruwelijke verwoestingen hadden aangericht in de landen waarmee zij, in het geval van Frankrijk door middel van de CFA Frank, economisch verbonden waren. Samen hadden deze ontwikkelingen tot gevolg dat de hier

⁴ Buitenland redactie, 'Onrust in Senegal', *NRC Handelsblad*, 1 februari 2012

⁵ Redactie, 'Sarkozy and Sall sign defence and aid deals for Senegal', *All Africa* (18 April 2012)

⁶ Dossier, 'De fragiliteit in Afrika overwinnen, een nieuwe Europese aanpak', *Europese Unie*, Brussel 2009, (geraadpleegd op 04-02-2012) via http://ec.europa.eu/development/icenter/repository/ERD_report_2009_NL.pdf

⁷ Ibidem

beschreven Afrikaanse landen vast zaten in inmiddels achterhaalde politieke en economische systemen⁸.

In Senegal en in Ivoorkust steunde Frankrijk politieke leiders die westers georiënteerd waren. Ook stuurde Frankrijk adviseurs om de lokale politieke elite te begeleiden in het werken met het westerse regeringssysteem. Frankrijk koppelde bovendien de Franse Frank ook aan de Afrikaanse Frank, een eenheidsmunt die in alle Franstalige Afrikaanse landen werd gebruikt. Frankrijk creëerde op die manier een makkelijke afzetmarkt voor zichzelf, maar zorgde tegelijkertijd voor een stabiele economie in Afrika. Toch blijkt uit het rapport dat Frankrijk door inmenging op al deze niveaus de landen afhankelijk maakte en dat daardoor hun positie werd verzwakt.

Het voorgaande brengt mij tot de volgende hoofdvraag:

- (I) *‘In hoeverre is er sprake van continuïteit / verandering in het Franse buitenlandse beleid met betrekking tot voormalige koloniën in West-Afrika.’*

Daarnaast heb ik ook gekeken naar de invloed van de Frans-Afrikaanse betrekkingen op de binnenlandse ontwikkelingen van de voormalige koloniën in West-Afrika na de onafhankelijkheid (1960). Hieraan heb ik de volgende deelvraag verbonden:

- (II) *‘Wat heeft het Franse beleid betekend voor de onafhankelijkheid van de voormalige koloniën in West-Afrika?’*

1.2 Operationalisering

In mijn onderzoek heb ik mij gericht op de ontwikkeling van het Franse beleid ten aanzien van haar voormalige koloniën in West-Afrika. Centraal daarin staat de periode vanaf de onafhankelijkheid in 1960 tot 1995, het jaar dat Chirac aantrad. Ik heb ervoor gekozen om hoofdzakelijk de bilaterale betrekkingen van Senegal en Ivoorkust met Frankrijk te bestuderen omdat deze twee landen, ten tijde van de dekolonisatie, veel overeenkomsten vertoonden. Zowel de binnenlandse condities, als de wederzijdse relatie met Frankrijk, zijn in deze periode in grote lijnen vergelijkbaar. Beide landen liggen aan de kust van West-Afrika, waren van vergelijkbare omvang, kennen een vergelijkbaar politiek stelsel, hebben beide de Franse taal als officiële voertaal en hanteren de CFA Frank als munteenheid.

⁸ Dossier, ‘De fragiliteit in Afrika overwinnen, een nieuwe Europese aanpak’, *Europese Unie*, Brussel 2009, (geraadpleegd op 04-02-2012) via http://ec.europa.eu/development/icenter/repository/ERD_report_2009_NL.pdf

Door twee West-Afrikaanse landen die ten tijde van de onafhankelijkheid in vergelijkbare omstandigheden verkeerden met elkaar te vergelijken, wil ik de invloed van Frankrijk op de ontwikkeling van deze landen in de periode na de onafhankelijkheid aantonen. Aan de hand van deze informatie wil ik uiteindelijk onderzoeken hoe het beleid van Frankrijk ten aanzien van haar voormalige koloniën zich sinds de onafhankelijkheid heeft ontwikkeld. Op basis van de uitkomsten verwacht ik de huidige positie van Frankrijk in Afrika beter te kunnen doorgronden. Ook hoop ik uiteindelijk voorzichtig een verwachting voor de toekomst te kunnen schetsen.

In het tweede hoofdstuk van mijn thesis wordt de historische context van mijn onderzoek weergegeven. In de vorm van een uitgebreid, feitelijk verhaal wordt in dit hoofdstuk achtergrond informatie gegeven die relevant is voor mijn thesis.

In het vierde hoofdstuk worden aan de hand van drie sleutelmomenten de ontwikkelingen en mogelijke veranderingen in de relatie tussen Frankrijk en de twee casuslanden bekeken. In hoofdstuk drie zullen deze sleutelmomenten nader worden toegelicht en uitgewerkt. Om constanten of veranderingen in de relatie van Frankrijk met haar voormalige koloniën te kunnen onderbouwen, richt ik me in hoofdstuk vier voornamelijk op de domeinen politiek, beleid, economie en defensie. In dat hoofdstuk wordt eveneens een analyse gegeven van mijn bevindingen. Hieruit volgt een conclusie in hoofdstuk zes. De thesis zal eindigen met het schetsen van een mogelijk toekomstbeeld.

2. Historiografie

« Paris n’as jamais cessé de penser sa politique africaine comme un simple instrument au service de sa politique de puissance. Du rêve impérial de la fin du XIXe siècle à la retraite en bon ordre, de la décolonisation à la gestion conservatoire de la coopération, la continuité a été évidente. (...) La clientèle diplomatique que l’Afrique a fournie à la France – et plus précisément le jeu des votes qu’elle lui a apportés dans l’enceinte des Nations Unies – avait l’avantage de garantir son siège de membre permanent du Conseil de sécurité, d’accroître l’audience des résolutions qu’elle entendait faire adopter sur les affaires du monde, de la préserver d’attaques trop massives envers ses essais nucléaires ou ses problèmes pendant de décolonisation dans le Pacifique ou l’océan Indien. Plus généralement, l’existence d’une aire continentale de prédominance française dont témoignent par exemple la nébuleuse de la Francophonie, la zone Frank et les sommets Franco-africains- a longtemps accru le rayonnement de la diplomatie élyséenne, y compris dans le champ européen .»⁹

Verschillende deskundigen die zich de afgelopen decennia hebben verdiept in de relatie tussen Frankrijk en Afrika zijn het er over eens dat de machtszucht van Frankrijk aan de basis ligt van de speciale band die na de dekolonisatie tussen hen is ontstaan. Sommige onderzoekers op dit terrein betogen zelfs dat dit inzicht het enige juiste is. Sinds 1960 is er geen enkel land geweest dat zich op zoveel verschillende manieren gebonden heeft aan Afrika als Frankrijk. Geen enkele andere oud koloniale heerser onderhoudt ook nu nog zulke sterke banden met zijn voormalige koloniën op het Afrikaanse continent. Verschillende auteurs hebben geschreven over de uiteenlopende niveaus waarop het Afrikaanse beleid nog altijd met het Franse verweven is.¹⁰ Aan het einde van de negentiende eeuw vochten Europese (toen nog) wereldmachten om de meeste invloed op het Afrikaanse continent tijdens de zogenaamde ‘Scramble for Africa’. Een eeuw later lijkt Frankrijk uiteindelijk het monopoly in Afrika te hebben. Dit is niet altijd zo geweest. Bij het Fashoda, incident (1898), moesten de Fransen buigen voor de Britse overmacht bij het plaatsje Fashoda in Sudan. Dit werd in Frankrijk nog lange tijd als een zware nederlaag ervaren. Gedurende het koloniale tijdperk, en in het bijzonder met betrekking tot de Afrikaanse koloniën, waren Frankrijk en Groot-Brittannië elkaars grootste rivalen. In een korte, historische schets over de complexe relatie tussen Frankrijk en Groot-Brittannië in de periode kort voor, en na de dekolonisatie van de

⁹ Bayart, J.F., ‘France-Afrique: aider moins pour aider mieux’, *Politiques Internationales*, nr. 56 (Parijs, 1992) 141

¹⁰ Dossier, ‘De fragiliteit in Afrika overwinnen, een nieuwe Europese aanpak’, *Europese Unie*, Brussel 2009, (geraadpleegd op 04-02-2012) via http://ec.europa.eu/development/icenter/repository/ERD_report_2009_NL.pdf 7-9

Afrikaanse landen, wordt meer inzicht gegeven in de machtsverhoudingen binnen Europa. Vervolgens wordt uitgebreid ingegaan op het dekolonisatieproces en het imperialistische beleid van De Gaulle dat hierop volgde. Uiteindelijk wordt de postkoloniale relatie van Frankrijk met Senegal en Ivoorkust uitgebreid beschreven. De analyse van mijn onderzoek is voor een groot deel gebaseerd op de achtergrondinformatie die in deze historische context wordt weergegeven. Zodoende geeft dit hoofdstuk inzicht in het hele onderzoek.

2.1 Le mariage Franco-Britannique

*'As nearest neighbor, oldest friends and worst enemies, sharing common blood and traditions but profoundly unlike each other, Britain and France have evolved a relationship so deep, various and inconsistent that neither are or can be fully conscious of it. At one moment the two countries seem by their circumstances and common heritage to be natural partners in an uncertain world; at another they are like scorpions in a bottle seeking to escape or ignore each other, or, with a certain relish, to do each other harm.'*¹¹

Deze verhouding tussen Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk is al lange tijd gecompliceerd en heeft daardoor gedurende de twintigste eeuw het proces van Europese samenwerking meerdere malen geblokkeerd. Daarbij had de 'special relationship' tussen Britse en Amerikaanse leiders, die halverwege de twintigste eeuw vorm kreeg, een negatieve invloed op de Frans- Britse betrekkingen.¹² Het Verenigd Koninkrijk gebruikte de sterke banden met Amerika om zich tijdens belangrijke beslissingen op Europees niveau minder te hoeven schikken naar de wil van de Fransen. Tegelijkertijd deed Frankrijk, in het bijzonder onder leiding van Charles de Gaulle, er alles aan om Verenigd Koninkrijk buiten de Europese Unie te houden.

Tijdens het interbellum tussen de twee wereldoorlogen werden de Frans-Britse betrekkingen gekenmerkt door een opeenvolging van onbegrip, slechte afspraken en teleurstellingen in het handelen van de ander. Toen de Tweede Wereldoorlog zijn hoogtepunt bereikt had en de geallieerden steeds meer terrein begonnen te winnen, werd er opnieuw gesproken van een Frans-Britse relatie waar ook de Amerikanen deel van uit zouden maken. Deze driehoeksverhouding zorgde er met name voor dat Frankrijk, dat tijdens de oorlog enorm verzwakt was, een inferieure positie kreeg. Zowel Frankrijk als het Verenigd Koninkrijk waren zich bewust van de potentiële machtspositie van Amerika. De Britten voegden zich

¹¹ Mangold, P. *The Almost Impossible Ally* (London, 2006) 20

¹² Ibidem, 2

vanaf dat moment naar de wil van Roosevelt, en hoefden als gevolg daarvan minder omzichtig te zijn in de politieke betrekkingen met Frankrijk.¹³ Het was in deze context dat Macmillan en De Gaulle de leiding kregen over respectievelijk het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk. Enkele jaren voor zij hun regeringsperiode aanvingen had het internationale conflict over het Suezkanaal de driehoeksverhouding tussen Amerika, Engeland en Frankrijk opnieuw onder spanning gezet. De slechte betrekkingen tussen de twee Europese machten bereikten in deze periode hun hoogtepunt. Deze situatie uitte zich eveneens in de persoonlijke relatie tussen de Gaulle en Macmillan. Het was geen uitzondering in die periode, dat de leiders elkaar, ondanks een wederzijds respect, voortdurend publiekelijk afvielen, dwarszaten of manipuleerden. Nog nooit was een relatie tussen de staatshoofden van Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk zo complex en typerend voor de machtsverhoudingen als deze.¹⁴

2.2 Europese integratie en Charles De Gaulle

De enorme verliezen die Frankrijk door de Tweede Wereldoorlog had geleden en de opkomst van Amerika als wereldmacht zorgden samen voor veranderingen in het buitenlandse beleid van Frankrijk. In de tweede helft van de jaren vijftig van de vorige eeuw kwam De Gaulle, die door zijn heroïsche optreden in de Tweede Wereldoorlog gezien werd als nationale held, via een kleine coup aan de macht in Frankrijk. Het land verkeerde op dat moment in een moeilijke situatie en vocht voor het behoud van Algerije als Franse kolonie. De Generaal pakte deze problematiek aan door eerst de grondwet naar zijn hand te zetten; dit was de geboorte van de Vijfde Republiek. Binnen Europa ging Frankrijk een actieve rol spelen in het Europese integratieproces onder leiding van De Gaulle. Zijn buitenlandse politiek werd gekarakteriseerd door de grote waarde die hij hechtte aan de positie van Frankrijk, oftewel zijn ‘attachement à la grandeur et au rang de la France’.¹⁵ De Gaulle streefde opnieuw naar een positie als wereldmacht voor Frankrijk. Zelf verwoordde hij zijn doelstelling als volgt: “Sauvegarder l’unité de la France, la préserver de l’anarchie, tâcher que, vis-à-vis du monde, elle retrouve sa grandeur.”¹⁶

Het buitenlandse beleid van de politiek van De Gaulle was gebaseerd op twee pijlers: (i) Nationale onafhankelijkheid en (ii) De opbouw van een krachtig nationaal leger.

¹³ Mangold, P. *The Almost Impossible Ally* (London, 2006) 30-32

¹⁴ Ibidem, 3-4

¹⁵ Vaïsse, M. *La Grandeur, politique étrangère du général de Gaulle 1958-1969* (Parijs, 1998) 34-35

¹⁶ Ibidem, 35

De onafhankelijke positie van Frankrijk vormde de hoeksteen van dit beleid. Slechts staten die totale soevereiniteit genoten hadden in zijn opinie een stem binnen de internationale politiek. Deze staten bepaalden hun eigen politieke richtlijnen zonder dat andere staten zich hierin mochten mengen, oftewel: ‘C’est la politique de la main libre’.¹⁷ Dit betekende niet dat Frankrijk tijdens de regeringsperiode van De Gaulle geen allianties aanging met andere staten, maar de Franse belangen waren doorslaggevend dan de afspraken met andere staten. De Gaulle was om deze reden dan ook geen voorstander van het Verdrag van Rome (getekend in 1957) dat gebaseerd is op een supranationale samenwerking. Volgens dit verdrag vormen economische organisaties de bindende factor tussen de lidstaten. Het Verdrag van Rome was al getekend voordat De Gaulle president van Frankrijk werd. Tijdens zijn regeringsperiode probeerde hij de ontwikkelingen van Europa door middel van nieuwe ideeën een andere richting te geven. Zijn voorstellen voor intergouvernementele samenwerking en soevereiniteit voor de lidstaten kregen echter weinig gehoor bij de overige vijf lidstaten die, omdat ze kleiner en kwetsbaarder waren dan het grote, centrale Frankrijk, meer zeggenschap wilden hebben binnen een supranationale organisatie. De Gaulle, die vastbesloten was om geen macht af te staan aan andere staten, zocht daarom tegen alle verwachtingen in toenadering tot Duitsland. Hij nodigde Konrad Adenauer bij hem thuis uit in de hoop hem, geïsoleerd van de andere lidstaten, ervan te kunnen overtuigen dat Europa een unie van staten moest zijn die niet in elkaar zouden opgaan. Samen construeerden deze staatshoofden een nieuw soort samenwerkingsverband waarbij Duitsland de economie leidde, en Frankrijk in grote lijnen de politiek bedreef. Europa zou dus één groot Frankrijk zijn. Om dit samenwerkingsverband te bevestigen werd in de maand januari van het jaar 1963 het *Élysée Verdrag* getekend als symbool voor de naoorlogse verzoening en de intensivering van de Frans-Duitse relatie.

Dit ‘vriendschapsverdrag’ wordt nu ook wel gezien als basis voor de huidige ‘Merkozy’ situatie, waarbij de Franse president Nicolas Sarkozy en de Duitse bondskanselier Angela Merkel samen voor een groot deel bepalen wat er in Europa gebeurt.¹⁸

Een aantal jaren na het tekenen van het *Élysée Verdrag* was de positie van Frankrijk in Europa meer gestabiliseerd en had Frankrijk op politiek gebied een superieure positie ten opzichte van de andere lidstaten. Op mondiaal niveau hadden zowel het Verenigd Koninkrijk als Frankrijk nooit hun oude status als wereldrijk herwonnen. De Amerikaanse industrie vormde in die periode al een derde van alle industrieën wereldwijd. Door de *Bretton Woods*

¹⁷ Vaïsse, M. *La Grandeur, politique étrangère du général de Gaulle 1958-1969* (Parijs, 1998) 35

¹⁸ Interview met H.L. Wesseling in *OVT, geschiedenis 24* (26-02-2012) over zijn boek ‘De man die nee zei, Charles de Gaulle 1890-1970’ (Amsterdam, 26-10-2011)

Akkoorden die in 1944 werden getekend, waren de Europese munteenheden dan al twee decennia gekoppeld aan de populaire dollar, waardoor Amerika ook op financieel gebied een dominante positie had verkregen. Bovendien was Amerika fysiek nog sterk aanwezig. Sinds de Tweede Wereldoorlog waren er Amerikaanse manschappen in heel West-Europa gestationeerd om een eventuele nieuwe uitbraak van geweld tegen te gaan. Deze meervoudige interventie van Amerika in Europese (en Franse) aangelegenheden, ging in tegen de principes van de Gaulle. Volgens hem gaf dit de Amerikanen te veel macht in Europa. Toch hadden de Verenigde Staten (VS) zelf ook een zwakke plek. Door de miljarden investeringen die de Amerikanen moesten doen om de wederopbouw van West-Europa te financieren, raakten de dollars op en moesten er veelvuldig dollars worden bijgedrukt. De relatie tussen de dollar en de Amerikaanse goudvoorraad werd hierdoor onzeker. De positie van de dollar was op dat moment dus vooral gebaseerd op het wereldwijde vertrouwen in deze sterke munteenheid.¹⁹

Toen de positie van Frankrijk halverwege de jaren zestig verbeterde, maakte de oud-generaal het tot zijn taak de invloed van Amerika in Europa te verminderen. In 1967 vroeg De Gaulle aan de president van Amerika, Lyndon Johnson, of hij zijn manschappen uit Frankrijk wilde terugtrekken. Vervolgens daagde de Gaulle hem uit door de grootmacht op zijn zwakke plek te raken: Frankrijk wilde driehonderd miljoen dollar inwisselen voor Amerikaans goud. De VS kon dit verzoek niet weigeren. Verschillende landen volgden daarop het voorbeeld van Frankrijk omdat zij bang waren dat de munt snel in waarde zou verminderen. Niet veel later was het vertrouwen in de dollar zo sterk afgenomen dat de munt dreigde te devalueren. De dollar was echter niet de enige munt waarmee het slecht ging. De Britse Pond en de Franse Frank ondergingen eveneens moeilijke tijden doordat de Duitse industrie de positie van de D-mark danig had versterkt. De Franse minister van financiën werd onder druk gezet om ook de Frank te laten devalueren, maar de Gaulle weigerde op het laatste moment om hiermee in te stemmen.²⁰ De Franse president achtte het prestige van Frankrijk belangrijker dan de betrekkingen met Duitsland. De jonge plannen voor een Europese Monetaire Unie werden door deze beslissing van De Gaulle op de lange baan geschoven.

De betrekkingen tussen Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk waren in de eerste jaren na de oorlog verbeterd toen de Britten het Verdrag van Duinkerke en het Verdrag van Brussel (beide in 1947) tekenden, en daarmee hun steun en deelname aan Europa betuigden. Toch schaarden de Britten zich in het decennium dat volgde steeds vaker achter de Amerikaanse

¹⁹ Clarke, S. 'The Money Changers, the Struggle for the Euro', in samenwerking met *VPRO, BBC en Arte* (Maart, 1998)

²⁰ Ibidem

politiek, en bewezen zich daarmee dus meer en meer als trans-Atlantische bondgenoot dan als Europese partner. Halverwege de jaren vijftig ging het mis tijdens het conflict om het Suezkanaal. Het Verenigd Koninkrijk koos hier opnieuw de Amerikaanse zijde en liet Frankrijk in de steek. Toen De Gaulle een paar jaar later president werd, besloot hij dat de Britten geen betrouwbare partners waren en dat ze daarom buiten de Europese Unie moesten blijven. Tijdens zijn regeringsperiode van ruim tien jaar sprak De Gaulle meerdere malen zijn veto uit tegen Britse toetreding.²¹ De relatie tussen de Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk kwam in deze periode dus opnieuw onder grote spanning te staan.

2.3 Het dekolonisatieproces van de Franse koloniën in Afrika

Tijdens de regeringsperiode van De Gaulle vond ook de dekolonisatie van de Afrikaanse landen plaats. Toen De Gaulle werd was Frankrijk al ruim vier jaar verwickeld in de Algerijnse Onafhankelijkheids oorlog. Veel Franse kolonisten die in Algerije woonden hadden op De Gaulle gestemd omdat zij hoopten dat hij de machtspositie van Frankrijk in Algerije zou kunnen terugwinnen, en daarmee hun positie in het Noord-Afrikaanse land zou versterken. De Gaulle zag echter al snel in dat de situatie in Algerije hopeloos was, en besloot onderhandelingen aan te gaan met de rebellen van het Algerijnse bevrijdingsfront: *Front de Libération Nationale*. Tot ongenoegen van de kolonisten en het Franse leger leidden deze onderhandelingen in 1961 tot de onafhankelijkheid van Algerije.

De onrust en het verlangen naar onafhankelijkheid deed zich niet alleen in Algerije voor. De Gaulle begreep waarschijnlijk dat het weinig zin had om hier tegenin te gaan en nam het besluit dat alle Franse koloniën in Afrika binnen twee jaar een ‘onafhankelijke status’ zouden krijgen. Hiermee kwam hij de koloniale landen in Afrika tegemoet en zorgde hij, in eerste instantie, voor tevredenheid onder de inheemse bevolking. Door deze beslissing kwam Frankrijk ook in een goed daglicht te staan bij Amerika dat in die periode druk zette op Europese landen om de koloniën los te laten. Maar De Gaulle speelde het politieke spel opnieuw slim. Een onafhankelijke status betekende immers niet dat de voormalige koloniale staten ook vrij waren. De langdurige en bloedige oorlog in Algerije had ervoor gezorgd dat de Franse betrekkingen met het Noord-Afrikaanse land erg slecht waren. Om die reden kon de Franse petroleum magnaat ELF (nu TOTAL) geen olie meer boren. De Gaulle wilde het bedrijf zo snel mogelijk verhuizen naar een andere vruchtbare plek in West-Afrika. Gabon

²¹ Moravcsik, A. ‘De Gaulle Between Grain and Grandeur: The Political Economy of French EC Policy 1958-1970’, *Journal of Cold War Studies*, Part 1. (02-02-2000) 4-8

bleek al snel het meest geschikte land. Het was daarom van groot belang dat de politieke betrekkingen met de ex-koloniale landen in dit gebied stabiel bleven. In heel West-Afrika (met uitzondering van de voormalige Britse kolonie Nigeria) wilde De Gaulle een controle systeem opbouwen dat de stabiliteit van de Frans-Afrikaanse betrekkingen moest waarborgen. In de loop van dit hoofdstuk zullen de verschillende dimensies van dit systeem uitgebreid worden beschreven. De betreffende West-Afrikaanse landen waren echter onafhankelijk verklaard van Frankrijk, dus de Franse regering mocht zich officieel niet meer in de politieke en economische zaken van deze landen mengen. De uitvoering van dit zogenaamde controlesysteem van De Gaulle ging daarom voornamelijk via het Élysée en opereerde veelal zonder medeweten van de Franse regering en het parlement. Jarenlang kon Frankrijk de politiek en de economie van hun voormalige koloniën in West-Afrika beïnvloeden zonder dat hierover binnen de Internationale Gemeenschap (of zelfs in Frankrijk) openheid was.

Verschuillende voorbeelden wijzen er op dat Frankrijk het controlesysteem heeft gebruikt om macht uit te oefenen op de betrokken Afrikaanse landen. Voor deze West-Afrikaanse landen zijn de consequenties van het beleid van De Gaulle soms³ verregaand. Zo blijkt Frankrijk opzettelijk te hebben bijgedragen aan de economische malaise van Guinea, nadat het land zich (vergelijkbaar met Algerije) al eerder dan andere Franse koloniën onafhankelijk verklaarde in 1958.

In heel Franstalig Afrika werd met een door Frankrijk ingevoerde munt betaald die de Afrikaanse Frank werd genoemd. Van deze munt bestaan drie versies. De West-Afrikaanse variant wordt behalve in Ivoorkust en Senegal, ook gebruikt als betaalmiddel in vijf andere landen aan de West-Afrikaanse kust. De variant van Midden-Afrika wordt in zes landen uitgegeven en ook in Oost-Afrika is er een aantal landen dat deze Frank als wettelijk betaalmiddel hanteert. De drie varianten van de Afrikaanse Frank zijn evenveel waard en tegen een vaste koers inwisselbaar. De waarde van deze munt wordt gegarandeerd door het ministerie van financiën in Parijs. Deze landen vormen samen de 'Communeauté Financière Africaine'. De Afrikaanse Frank wordt daarom in de volksmond ook wel CFA Frank genoemd²².

De munt maakte deel uit van het Franse controle systeem. Zodra Guinea zich onttreed van de Franse invloeden kon Frankrijk de economie van Guinea verstoren door hoge tariefmuren

²² Vlasblom, D. Het Naderend einde van een monetair kolonialisme , NRC Handelsblad (05-09-1997)

voor de CFA landen aan te leggen, zodat Guinea een slechte onderhandelingspositie ten opzichte van deze landen (al haar buurlanden) had.²³

2.4 Het “Gaullistische imperialisme” in Afrika

2.4.1 Ivoorkust

Na de onafhankelijkheid van Ivoorkust in 1960 bleef de relatie met haar voormalige kolonisator opvallend goed. Frankrijk koesterde deze parel aan de West-Afrikaanse kust. Onder Frans gezag stond Ivoorkust namelijk jarenlang bekend als een succesverhaal. Het land genoot van gunstige economische ontwikkelingen en was daardoor een van de stabielere landen in de regio.

De basis voor deze relatie moet eerder in de geschiedenis worden gezocht. Tijdens de Tweede Wereldoorlog waren de koloniën belangrijk voor Frankrijk omdat hierdoor het idee van een ‘vrij Frankrijk’ kon blijven bestaan. Doordat de Franse bevolking zich afzette tegen de Vichy regering en koos voor het verzet van de Gaulle, versterkten de banden met de Franse koloniën. Na de onafhankelijk van Ivoorkust werd Félix Houphouët-Boigny president van Ivoorkust. Hij was populair en regeerde tot zijn dood in 1993. Onder Houphouët-Boigny bleef de band met Frankrijk sterk doordat hij altijd goede persoonlijke relaties onderhield met de Franse presidenten en ook actief zijn steun bleef betuigen aan het Franse buitenlandse beleid. Zo steunde hij onder meer de strijd van Frankrijk in Algerije en de Franse kernproeven in de Sahara. Op hun beurt adviseerden de Franse presidenten de Ivoiriaanse regering bij moeilijke beslissingen en investeerden zij in hun land. Ook in deze periode was Ivoorkust een van de meest succesvolle Afrikaanse landen met een bloeiende economie. Het land exporteerde verschillende populaire producten zoals cacao, koffie, tropisch fruit en palmolie. Daarbij hadden ze een afzetmarkt voor veelgevraagde houtsoorten zoals mahonie en iroko. Er woonden in de periode van de onafhankelijkheid ongeveer twintig duizend Fransen in Ivoorkust, maar het economische succes trok ook veel immigranten uit arme Afrikaanse buurlanden zoals Nigeria, Burkina Faso, Mali en Liberia. In tegenstelling tot de Fransen hadden deze buitenlanders nauwelijks rechten in Ivoorkust. In 2012 is ongeveer dertig procent van de bevolking afkomstig uit deze buurlanden, en hun positie is door de recente

²³ Documentaire van Patrick Benquet, *‘Francafrique, La raison d’ Etat (parti 1)*, gepubliceerd op 14-12-2010 (Frankrijk), (geraadpleegd op 2 april 2012) via http://www.dailymotion.com/video/xgfapo_francafrique-la-raison-d-etat-1-5_news

burgeroorlog nog eens verslechterd²⁴. Kort na de onafhankelijkheid van Ivoorkust werd in 1961 een defensiepact gesloten tussen ex-kolonie en ex-kolonisator. Hierin stond dat Frankrijk Ivoorkust met 600 Franse militairen zou blijven steunen. Wanneer Ivoorkust door buitenlandse troepen zou worden aangevallen, beloofden de Fransen militair in te grijpen²⁵.

Het defensiepact werd gesloten tijdens het presidentschap van De Gaulle. In zijn buitenlandse beleid stond de onafhankelijke positie van Frankrijk centraal en streefde De Gaulle er vooral naar om onafhankelijk van Amerika te zijn. Deze voorkeur ging zelfs zo ver dat Frankrijk in 1966 uit de geïntegreerde militaire commandostructuur van de NAVO stapte. Daarnaast hield De Gaulle in de jaren zestig de toetreding van het Verenigd Koninkrijk tot de EEG tegen, omdat het buitenlandse beleid van het land volgens hem te veel gericht was op de VS. Deze actie was in lijn met het Europese Integratiebeleid van Frankrijk. De positie van de VS op het wereldtoneel was in de afgelopen twee decennia enorm toegenomen. Een sterk Europa, met een centrale rol voor Frankrijk, zou de machtspositie van de VS inperken.

Het doel van De Gaulle om een machtige en onafhankelijke positie van Frankrijk te bereiken, verklaarde de Franse aanwezigheid in Afrika. De richtlijnen met betrekking tot de oudkoloniën in Afrika, werden na de onafhankelijkheid gepresenteerd als zijnde een gelijkwaardige samenwerking tussen Frankrijk en de Afrikaanse landen. Toch zagen critici de Franse positie in Afrika als een vorm van imperialisme. Dit beeld werd versterkt door de grote hoeveelheid, door Frankrijk uitgevoerde, militaire interventies in de voormalige koloniën in West-Afrika²⁶.

Sinds 1948 was Ivoorkust ook economisch met Frankrijk verbonden. Het geldstelsel (de CFA Frank), waarmee een vaste verbinding tussen Ivoorkust en Frankrijk werd verzekerd, zorgde jarenlang voor een stabiele 'zone' in Afrika. De munt had weinig last van inflatie en zorgde bovendien tot in de jaren tachtig van de vorige eeuw voor een economie groei. Maar ook Frankrijk had voordelen van de CFA. Doordat de munten waren gekoppeld was dit gebied voor de Franse Frank een stabiele afzet markt. Franse ondernemers plukten hiervan de economische vruchten. Ze genoten van een beschermde afzetmarkt voor Franse producten en profiteerden van de rijkdommen van het land²⁷. In ruil voor deze voordelen voor de Franse

²⁴ Barends, M.G. 'Vive la France in Ivoorkust', *International Spectator* (05-2003) nr.5 via http://www.internationalespectator.nl/2003/20030500_is_art_barends.pdf, 253

²⁵ Ibidem, 253

²⁶ Ibidem, 254

²⁷ Ibidem, 254-255

economie betaalde Parijs jaarlijks miljarden aan de CFA –landen waarvan een groot gedeelte in Ivoorkust werd besteed²⁸.

Een gunstige internationale context was altijd al de voorwaarde geweest voor een succesvol Frans beleid met betrekking tot Afrika. De Koude Oorlog bood deze omstandigheden. Frankrijk was in deze periode op verschillende manieren verbonden met de voormalige koloniën in West-Afrika. De officiële ‘middelen’ waarbij de relatie met Frankrijk duidelijk zichtbaar was, waren de bovengenoemde ‘Frank zone’ en het bestaan van een onafhankelijk ‘Ministerie van Samenwerking’ met een zetel in de Raad van Ministers. Het Ministerie van Samenwerking was voornamelijk een belangrijk kanaal voor de ontwikkelingshulp waarmee Frankrijk haar ex-kolonie bleef ondersteunen. Behalve voor militaire ontwikkelingshulp, waren er in de loop van de jaren ook contracten getekend voor culturele en technische hulp. Frankrijk voorzag Ivoorkust van leraren, specialisten, en politieke en militaire adviseurs die de lokale regering voortdurend ondersteunde.

Deze officiële betrekkingen gingen gepaard met een reeks semi-officiële en officieuze familiale banden die werden belichaamd door de Frans-Afrikaanse top die in 1973 werd ingesteld. De top bracht de Franse president, de Afrikaanse president en Franse politieke leiders samen in een jaarlijkse viering van hun speciale relatie. Deze vergaderingen hadden de aard van een traditionele familiebijeenkomst in plaats van een officiële top, omdat zij plaatsvonden zonder publiciteit of agendapunten. Ook werd hiervan achteraf geen officieel verslag uitgebracht²⁹. In de jaren tachtig van de vorige eeuw was er voor het eerst een omslag waarneembaar in het economische succes van de voorgaande decennia. Doordat de CFA landen zich financieel veilig waanden door de koppeling met de Franse Frank, was de import van consumptiemiddelen in deze landen enorm toegenomen terwijl de opbrengst van lokale exportproducten juist drastisch was gedaald als gevolg van concurrentie uit Azië en Zuid-Amerika³⁰. Eind jaren tachtig waarschuwden de Wereldbank en het IMF in meerdere rapporten dat de Afrikaanse Frank overgewaardeerd was en dat de economieën van de lidstaten daarom in gevaar waren. De Franse minister van financiën, Michel Sapin, werkte dit bericht tegen door het af te doen als zijnde een ‘Amerikaanse lokroep’³¹.

²⁸ Barends, M.G. ‘Vive la France in Ivoorkust’, *International Spectator* (05-2003) nr.5 via http://www.internationalespectator.nl/2003/20030500_is_art_barends.pdf, 253

²⁹ Schafer, T. ‘France and Senegal: the end of affair?’, *S.A.I.S. review* nr.23.2 (2003), 5-7

³⁰ Ibidem, 7-8

³¹ Vlasblom, D. ‘Het Naderende einde van een monetair kolonialisme’, *NRC Handelsblad* (05-09-1997)

Als gevolg van het einde van de Koude Oorlog begin jaren negentig veranderde de internationale politiek in het nadeel van de Franse positie in Afrika. De reden hiervoor was dat Amerika niet langer bang was voor een complot tussen de Sovjet Unie en Afrikaanse landen en dus de Franse overheersing in het gebied niet langer hoefde te respecteren. Amerika had er bovendien op economisch gebied belang bij dat de door Frankrijk afgeschermdde Afrikaanse markten zouden worden opengegooid. Nog enkele jaren bleven de Fransen de Afrikaanse munt met steeds meer moeite ondersteunen om hun ‘imperium’ te kunnen behouden, maar in 1993 kwam hieraan een einde toen de Franse regering geleid door Balladur vaststelde dat de CFA-munt niet langer convertibel was voor Frankrijk. Met deze beslissing was het kwaad geschied. Het ging zo slecht met de CFA Frank dat devaluatie onvermijdelijk was. Deze ontwikkeling vond plaats terwijl de president van Ivoorkust, Houphouët-Boigny, stervende was. Om zijn ‘oude vriend’ niet in de steek te laten stelde Frankrijk de beslissing over devaluatie van de CFA Frank daarom uit tot nadat er in Ivoorkust een nieuwe (pro-Franse) president was benoemd; namelijk Omar Bongo.

In 1994 capituleerde Frankrijk voor de druk van het IMF en de Wereldbank en werd de CFA Frank met wel vijftig procent gedevalueerd. De verhoudingen ten opzichte van de Franse frank gingen van 1:50 naar 1:100, een vaste wisselkoers die nog steeds geldt³². De Afrikaanse lidstaten ervoeren zowel positieve als negatieve effecten van de devaluatie. Voor de boeren, het grootste gedeelte van de bevolking, was het een gunstige ontwikkeling omdat zij nu een betere concurrentie positie hadden ten opzichte van andere landen. Maar alle producten die geïmporteerd moesten worden waren een stuk duurder geworden, waardoor die producten in veel mindere mate konden worden aangeschaft. Dit betrof ook veel noodzakelijke producten voor de landbouw zoals bijvoorbeeld kunstmest. Doordat het IMF opdroeg de lonen in de lidstaten te bevriezen daalde ook de koopkracht in de grote steden dramatisch. De economische invloed van Frankrijk in Afrika was door de devaluatie van de CFA Frank in ieder geval sterk verminderd.

2.4.2 *Senegal*

Senegal was de oudste kolonie van Frankrijk in Sub-Saharisch Afrika. De band die Frankrijk tijdens de koloniale periode met Senegal had opgebouwd, was vergelijkbaar met de goede betrekkingen die Frankrijk met Ivoorkust onderhield. Ook nadat Senegal in 1960 onafhankelijk werd, bleef de hechte relatie met Frankrijk bestaan. Léopold Sédar Senghor was president van Senegal toen het land onafhankelijk werd, en bleef tot 1980 aan de macht.

³² Vlasblom, D. ‘Het Naderende einde van een monetair kolonialisme’, *NRC Handelsblad* (05-09-1997)

Tijdens zijn presidentschap werd Senegal een werkende democratie en was er ruimte voor vernieuwing. Hoewel Senghor redelijk populair was onder het volk, bleef hij in hun ogen deel van de Franstalige elite die altijd gericht was op Parijs. Hij schreef Franse poëzie die in het Senegalese onderwijs werd gebruikt. Nadat hij aftrad als president, emigreerde hij naar Normandië.³³

De dood van oud president Senghor veroorzaakte nieuwe discussies over de vraag of Senegal er wel goed aan had gedaan om zo nauw verbonden te blijven met Frankrijk. Het gemis van de Franse president Jaques Chirac en minister president Lionel Jospin op de begrafenis van Senghor in 2001, zorgde voor grote ontevredenheid onder het Senegalese volk. In 1993 was de toenmalige president van Frankrijk, Mitterrand, immers wel aanwezig geweest bij de begrafenis van de Ivoiriaanse president Houphouët-Boigny.

De hechte relatie die Senegal tijdens het presidentschap van Senghor met Frankrijk onderhield, had bijgedragen aan een stabiel politiek klimaat in Senegal. De betrekkingen hadden eveneens tot gevolg dat Senegal zich aansloot bij de Organisatie van Franstalige Landen (Organisation of Frankophone States), waardoor het meer prestige kreeg. Op economisch niveau was de relatie met Frankrijk echter niet altijd voordelig. Evenals andere CFA landen, was Senegal kwetsbaar geworden voor concurrentie uit Azië of Zuid-Amerika. Daarbij had de CFA zone er ook voor gezorgd dat het voor Senegal moeilijk was om handel te drijven met oud-Britse koloniën omdat dit relatief duur was.³⁴

2.5 De wortels van het conflict in Ivoorkust

Een voorbeeld van de invloed van het Franse beleid in de voormalige koloniën is duidelijk zichtbaar naar aanleiding van de politieke onrust in Ivoorkust.

Toen Ivoorkust op 7 augustus 1960 onafhankelijk werd, werd Felix Houphouët-Boigny, leider van de *Partie Démocratique de Côte d'Ivoire/Rassemblement Démocratique Africain* (PDCI-RDA), president. Houphouët-Boigny zou tot zijn dood in 1993 de functie van president bekleden, gesteund door zijn 'democratische partij', die tot 1990 de enige toegestane partij was in Ivoorkust.

Tijdens zijn presidentschap was Houphouët-Boigny zeer populair in Ivoorkust. Door zijn volk werd hij liefkozend 'vader van de natie' of 'de oude man' genoemd. Hij werd gezien als de man die de vrijheid van Ivoorkust bewaakte, maar die ook met Frankrijk een zeer goede

³³ Schafer, T. 'France and Senegal: the end of affair?', *S.A.I.S. review* nr.23.2 (2003) 155

³⁴ *Ibidem*, 157-158

relatie. Drie decennia lang ging het Ivoorkust voor de wind. De Ivoriaanse economie, die nauw verbonden was met de Franse economie, bloeide en het land kende geen onrustige periodes. De verhoudingen tussen verschillende etnische en religieuze groepen waren opvallend goed³⁵.

Begin jaren negentig veranderde de politieke situatie in Ivoorkust. Houphouët-Boigny was inmiddels 85 jaar oud en leed aan kanker. Een rij nieuwe kandidaten zag zijn kans schoon en probeerden hun positie voor het presidentschap te vergroten. Terwijl Houphouët-Boigny zelf de kwestie over wie hem zou opvolgen vermeed, werd er in 1990 door het Parlement bepaald dat het hoofd van de Nationale Vergadering de functie van de president zou overnemen. Hij zou de post bezetten tot het einde van de lopende termijn. Op het moment van de dood van 'de oude man' (1993), zoals Houphouët-Boigny liefkozend door zijn volk werd genoemd, was Henri Konan Bédié voorzitter van het parlement en diens gevolg vanaf dat moment de rechtmatige president van Ivoorkust. Maar al maanden voor de dood van de oude president bleek de overdracht van het presidentschap veel minder vanzelfsprekend dan in de nieuwe grondwet door het parlement was vastgelegd. Tijdens het ziekbed van Houphouët-Boigny werd voornamelijk binnen zijn eigen partij veel gediscussieerd over wie geschikt was voor het presidentschap³⁶.

Het waren deze discussies die ertoe uiteindelijk toe leidden dat er onderscheid werd gemaakt tussen de religie en de etniciteit van de toekomstige president. De rechtmatige opvolger volgens grondwet artikel 11 van de nieuwe grondwet, Bédié, was een katholiek uit het zuiden van het land, maar binnen de PDCI-RDA stelde ook Quattara, de eerste minister van Ivoorkust, zich kandidaat. Hij was Moslim en kwam uit het noorden van Ivoorkust.

Al snel beperkte de discussie zich niet meer tot de partij van Houphouët-Boigny, maar verspreidde deze zich ook onder de enige oppositie partij: the Ivorian Popular Front (FPI). In de hoop op meer politieke invloed pleitten zij voor een transitieperiode waarna democratische verkiezingen zouden worden gehouden voor een nieuwe president. Toen Houphouët-Boigny uiteindelijk stierf en het moment aanbrak om een beslissing te nemen, bleek dit bijna

³⁵ Ivory Coast Profile, *BBC News*, 12-04-201, (geraadpleegd op 22-02-2012) via http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/country_profiles/1043014.stm

³⁶ Documentaire van Patrick Benquet, *'Francafrique, La raison d' Etat (parti 1)*, gepubliceerd op 14-12-2010 (Frankrijk), (geraadpleegd op 2 april 2012) via http://www.dailymotion.com/video/xgfoto_francafrique-la-raison-d-etat-1-5_news

onmogelijk. Het land dat dertig jaar lang stabiele eenheid had gekend was op dat moment politiek gezien onverenigbaar³⁷.

Frankrijk was bang dat de aanhoudende onrust in Ivoorkust kon leiden tot een coup, en vond het daarom belangrijk dat er snel een nieuwe opvolger gekozen zou worden. Volgen de richtlijn van artikel 11 van de grondwet van Ivoorkust was Bédié de rechtmatige opvolger van Houphouët-Boigny. Frankrijk koos er daarom voor om deze katholieke zuiderling te steunen. De condoleanties die Mitterrand na de dood van de oude president stuurde waren daarom ook gericht aan Bédié als president.

Door het lange ziekbed van Houphouët-Boigny en de politieke onrust die daarop volgde was Ivoorkust economisch in verval geraakt. Vanaf het einde van de jaren tachtig waren de prijzen voor de belangrijkste exportproducten van het land, cacao, koffie en gewassen, flink gedaald. Het gemiddelde inkomen van de burgers was daardoor in minder dan drie jaar tijd met vijftwintig procent gedaald. Begin jaren negentig lanceerde de premier van Ivoorkust, Quattara, te vergeefs een economisch hervormingsplan om de economie weer op te laten bloeien. Uiteindelijk besloot Frankrijk de jaarlijkse miljoenen schulden aan de Wereldbank voor Ivoorkust te betalen³⁸.

Tijdens de politieke crisis na de dood van de oude president, benoemde Bédié, die al enkele uren na de dood van zijn voorganger het presidentschap had geclaimd, de econoom Duncan tot premier en ontsloeg hij de populaire Quattara. Duncan was eigenlijk geen politicus maar een technocraat en Bédié hoopte hierdoor het economische tij te kunnen keren. Door de politieke crisis was het voor Duncan echter niet gemakkelijk om de onpopulaire hervormingen door te voeren. De situatie werd nog gecompliceerder toen Quattara samen met andere leden van de oude regering een tweede oppositie partij oprichtten: de Ivorian Workers Party. Hoewel beide oppositie partijen niet door de officiële regering werden erkend, beloofden ze het volk dat ze Bédié zwaar onder druk zouden zetten om vervroegde, democratische verkiezingen te houden. Aan de tijd van politieke eenheid en economische bloei, leek nu voor altijd een einde te zijn gekomen³⁹.

³⁷ Ivory Coast Profile, *BBC News*, 12-04-201, (geraadpleegd op 22-02-2012) via http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/country_profiles/1043014.stm

³⁸ Documentaire van Patrick Benquet, *Francafrique, La raison d' Etat (parti 1)*, gepubliceerd op 14-12-2010 (Frankrijk), (geraadpleegd op 2 april 2012) via http://www.dailymotion.com/video/xgfapo_francafrique-la-raison-d-etat-1-5_news

³⁹ Ibidem

Een lange periode van politieke en economische onrust brak aan in Ivoorkust. De onenigheid over de nieuwe politieke leider werd versterkt door de nationaliteits- en toelatingwet voor het presidentschap. Hierdoor werden meerdere prominente politieke leiders, waaronder ook de moslim Quattara, gediskwalificeerd. Ondertussen regeerde Bédié het land als een dictator. Amnesty International meldde dat er tijdens de korte regeringsperiode van Bédié meer burgers gevangen waren genomen dan in de dertig jaar dat Houphouët-Boigny president was⁴⁰. Toen de militaire generaal Guéi in 1999 door middel van een coup de macht claimde, bereikten de politieke spanningen in Ivoorkust een hoogtepunt. Na de verkiezingen een jaar later werd de christelijke Gbagbo door de Hoge Raad benoemd als rechtmatige president van Ivoorkust. Hiermee was het conflict echter niet opgelost. Tijdens de verkiezingsperiode werden ruim vijftig mensen vermoord om hun politieke voorkeur. De volgelingen van Guéi en Gbagbo waren vijanden van elkaar geworden. In 2001 vond er opnieuw een coup plaats, maar deze werd toegeschreven aan immigranten uit armere buurlanden. Het gevolg hiervan was dat de immigranten, voornamelijk afkomstig uit Armenië en Burkina Faso, ernstig gediscrimineerd werden en geen andere keus hadden dan het land te ontvluchten⁴¹.

De gemeenteraadverkiezingen in 2001 waren een belangrijk keerpunt voor de politieke situatie in Ivoorkust omdat hierbij voor de kandidaten geen identiteit gerelateerde toelating gold. De partij van Quattara, die als presidentskandidaat door zijn identiteit geweigerd was, kwam tijdens deze verkiezingen als grote winnaar uit de bus. President Gbagbo voorzag door deze uitslag problemen voor zijn presidentschap en zocht naar verzoening door het nationale gezag meer te decentraliseren en ook provinciale verkiezingen te houden. Daarbij organiseerde Gbagbo een unieke bijeenkomst met de andere drie politieke leiders die een belangrijk aantal volgelingen hadden onder het volk. Gbagbo sprak met Quattara, Bédié en Guéi over de omstreden onderwerpen die de mening van de Ivorianen hadden gepolariseerd. Samen kwamen ze tot de conclusie dat elke nieuwe regeringsleider democratisch moest worden gekozen. Ze bespraken ook de legitimiteit van de huidige regering en kwamen tot de overeenkomst dat er een nieuwe regering van nationale eenheid moest worden gevormd. Deze bijeenkomst leidde tot grote politieke verbeteringen in het land. In augustus 2002 werd een

⁴⁰ Ivoorkust, *Amnesty International*, Jaarboek 2001 (geraadpleegd op 24-02-2012) via http://www.amnesty.nl/landen_jaarboek/2178

⁴¹ Cote d'Ivoire-MINUCI-background, *Verenigde Naties* (2003-2004) via <http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/minuci/background.html>

nieuwe regering gevormd waarin nu voor het eerst ook de grote oppositiepartijen van Ivoorkust waren vertegenwoordigd⁴².

De nieuw 'vrede' duurde echter maar een jaar. In de grootste steden Abidjan en Bouaké werden militaire doelen aangevallen en werden generaal Guéï en zijn familie, samen met een aantal andere regeringsleiders, vermoord door een groep van 800 soldaten van het nationale leger uit protest voor de geplande demobilisatie. Het probleem was dat de meeste soldaten buitenlanders waren die een aantal jaren daarvoor door generaal Guéï gerekruteerd waren om een militaire coup te plegen. Om deze reden werd de schuld voor deze gebeurtenis opnieuw in de schoenen van 'de buitenlanders' geschoven. Dit had als gevolg dat alle buitenlanders in Ivoorkust zwaar gediscrimineerd werden en daardoor genoodzaakt waren om te vluchten. Hoewel de rest van het leger samen met buitenlandse hulp probeerden de orde in het land te herstellen, slaagden de rebellen erin om steeds meer gebied te veroveren. Binnen een maand was wat eerst een groep muitende, buitenlandse soldaten leek, een georganiseerd rebellenleger geworden met een gediplomeerde woordvoerder. Zij noemden zichzelf het Mouvement Patriotique van Côte d'Ivoire (MPCI) en hun hoofddoel was het ontslaan van President Gbagbo zodat er nieuwe democratische verkiezingen zouden komen. Ook wilden de rebellen dat de grondwet werd aangepast en dat zuiderlingen meer invloed zouden krijgen in Ivoorkust⁴³.

In de periode die volgde probeerden de Economische Gemeenschap van West-Afrikaanse Staten (ECOWAS) en Frankrijk tussen de verschillende partijen te bemiddelen om de vrede te handhaven. Een aantal keer kwam het tot een vredesakkoord, maar deze hielden nooit lang stand. Met veel moeite lukt het Frankrijk en ECOWAS in 1993 uiteindelijk om Gbagbo ervan te overtuigen om de Veiligheidsraad om hulp te vragen. Het conflict in Ivoorkust was nu officieel een internationaal probleem geworden.

2.6 Een 'onbelangrijk' conflict in Senegal

Evenals Ivoorkust heeft Senegal geleden onder een (in beginsel) intern conflict. Senegal heeft een zuiderlijke regio die slechts met een relatief smalle doorgang verbonden is met de centrale en de noordelijke regio's van het land Senegal. De zuiderlijke regio, Casamance, ligt als een eiland tussen Gabia en Guinée-Bissau. De gecompliceerde geografische positie van Casamance is een erfenis van de koloniale overheersers (eerst Portugal, later Frankrijk) van

⁴² Cote d'Ivoire-MINUCI-background, *Verenigde Naties* (2003-2004) via <http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/minuci/background.html>

⁴³ Ibidem

het gebied. Ten tijde van de onafhankelijkheid wilde de inwoners van Casamance niet alleen onafhankelijk worden van hun koloniale overheerser, maar ze wilden ook onafhankelijk worden van Senegal.

Toen Senghor in 1960 werd benoemd tot president, warden steeds meer bestuurlijke en administratieve banen in Casamance verplaatst naar de noorderlijke en centrale regio's van Senegal. De onvrede van de inwoners van het de zuiderlijke regio nam in de periode na de onafhankelijkheid van Senegal toe. In 1982 werd de 'Movement of Democratic Forces of Casamance (MDFC) opgericht om zich in te zetten voor de vrijheid van de regio. Hoewel deze beweging de eerste tien jaar vreedzaam probeerde onafhankelijkheid te verkrijgen, werd ze in de loop van de jaren negentig steeds radicaler. Eind jaren negentig was de de rebellenbeweging verantwoordelijk voor honderden doden en een grote stroom van vluchtelingen richting Gambia. Het conflict duurt voort tot op de dag van vandaag.⁴⁴

Door de jaren heen is het conflict een regionaal conflict geworden. De onrust in Casamance zorgde voor spanningen met de grenslanden Gambia en Guinée-Bissau die beide kleiner zijn dan de regio Casamance. De zuidelijke regio van Senegal is zeer bosrijk en heeft nauwelijks grondstoffen. Dit wordt gezien als de belangrijkste reden waarom dit langdurige conflict op internationaal niveau nog steeds maar weinig bekendheid heeft. Daarnaast waren er met name in de jaren negentig meerdere conflicten in Afrika die groter van omvang waren, waardoor er veel meer slachtoffers vielen. Het conflict in Casamance bleef ook daardoor op de achtergrond. Toen de MDFC eind jaren negentig overal in de zuidelijke regio landmijnen begroef, trokken veel van de hulporganisaties die wel in het gebied aanwezig waren, zich terug, waardoor de situatie in de regio nog slechter werd.⁴⁵

Op dit moment zijn een groot aantal hulporganisaties en NGO's in de regio teruggekeerd. Ook zijn inmiddels nieuwe stappen gezet voor een nieuw vredes akkoord tussen de MDFC en de nationale regering van Senegal.⁴⁶

⁴⁴ Marut, J.C. *Le conflict de Casamance*, (Parijs, 2010) via http://books.google.nl/books?id=IEqLD4HYUsgC&printsec=frontcover&dq=Jean-Claude+Marut&hl=nl&sa=X&ei=R8e4UPKXObLS4QTn9YCAAQ&redir_esc=y, 21-24

⁴⁵ Ibidem

⁴⁶ Evans, M. 'The Casamance conflict: Out of sight, out of mind?', *Humanitarian Practice network*, (20-03-2002) via <http://www.odihpn.org/humanitarian-exchange-magazine/issue-20/the-casamance-conflict-out-of-sight-out-of-mind>

Frankrijk heeft zich altijd afzijdig gehouden van het conflict met Casamance. In het kader van mijn onderzoek zie ik daarom geen aanleiding om verder in te gaan op de ontwikkelingen van dit conflict.

2.7 Binnenlandse verandering onder Mitterrand

De Franse richtlijnen met betrekking tot de oud-koloniën waren verbonden met ontwikkelingen in Frankrijk zelf.

Mitterrand veranderde tijdens zijn presidentschap zowel het binnenlandse- als buitenlandse beleid van Frankrijk. Hij voerde vanaf het begin een sterk socialistisch beleid. Zijn hoofddoel was om ongekend vergaande sociale en economische hervormingen in Frankrijk door te voeren. Hierbij wilde hij zo veel mogelijk bedrijven nationaliseren. Mitterrands beleid had al snel desastreuze gevolgen voor de Franse economie. De overheidstekorten namen toe en de inflatie steeg, waardoor de algehele Franse economie sterk verzwakte. Door de nieuwe richtlijnen veranderde de economische positie van Frankrijk binnen Europa en werd de verhouding tussen Duitsland en Frankrijk op scherp gezet. Al snel was Frankrijk gedwongen de Frank te devalueren⁴⁷. Omdat het beleid van Mitterrand na enige tijd onhoudbaar bleek, besloot hij een aantal jaren later de markt en financiële discipline toch te omarmen. Met deze omzwaai richting rechts maakte Mitterrand van Frankrijk eindelijk een normale democratische samenleving. Frankrijk kende nu een evenwicht in het centrum⁴⁸.

Een belangrijke, algemene verandering van het Franse beleid was dat de prioriteit van Frankrijk niet meer bij de Afrikaanse landen lag. Tijdens zijn eerste ambtsperiode richtte Mitterrand zich voornamelijk op binnenlandse hervormingen, en minder op betrekkingen met de Afrikaanse landen. In de tweede ambtsperiode van Mitterrand speelden ontwikkelingen van de Europese integratie een belangrijke rol. Dit viel samen met andere grote gebeurtenissen zoals de val van de Berlijnse muur en daaropvolgend het uiteenvallen van de Sovjet Unie, waardoor er een einde kwam aan de Koude Oorlog. Van het Gaullistische Frankrijk, dat zich juist richtte op haar Afrikaanse bondgenoten, was op dat moment vrijwel niets meer over.

⁴⁷ Marsh, D. *The Euro* (Londen, 2009) Ho. 4

⁴⁸ Ibidem

2.8 La politique de coopération

Na de Koude Oorlog moest Frankrijk een nieuw buitenlands beleid met betrekking tot Afrika ontwikkelen om haar ‘familiale banden’ met de voormalige koloniën in West-Afrika te kunnen behouden. Doordat er niet langer sprake was van de dreiging van het communisme, veranderde ook de houding van Amerika tegenover de positie van Frankrijk in Afrika. Een gunstige internationale context was altijd al de voorwaarde geweest voor een succesvol Frans beleid met betrekking tot Afrika. De Koude Oorlog bood deze omstandigheden. De relatie die Frankrijk in deze periode met onder meer Ivoorkust en Senegal had opgebouwd, was gebaseerd op verschillende soorten beleid. De officiële ‘middelen’ waarbij de relatie met Frankrijk duidelijk zichtbaar was, waren de ‘Frank zone’ en het bestaan van een onafhankelijk ministerie van samenwerking met een zetel in de Raad van Ministers. Het samenwerkingsverband was voornamelijk een belangrijk kanaal voor de ontwikkelingshulp waarmee Frankrijk haar oud-koloniën bleef ondersteunen⁴⁹.

Doordat de context van de Koude Oorlog wegviel kwam de vraag naar boven waarom Frankrijk, tijdens zowel rechts als links georiënteerde regeringen, zulke nauwe relaties wilde blijven onderhouden met verschillende Afrikaanse ex-koloniale landen, waaronder Ivoorkust. Hierover bestaan meerdere theorieën. De relatie met bepaalde Afrikaanse landen wordt vaak gezien als verlengstuk van het beeld van Frankrijk als ‘onafhankelijke wereldmacht’, zoals De Gaulle het beschreef. Dit beeld ontstond tijdens de Franse interventie in de Suez Crisis in 1956. Toen Amerika zijn steun introk voor de Frans-Britse militaire operatie in Suez, werd dat door de Gaulle gebruikt om de elite ervan te overtuigen dat het noodzakelijk was dat het land een grotere autonomie zou hebben ten opzichte van de Verenigde Staten. Terwijl Groot-Brittannië uit deze zelfde crisis de conclusie trok dat het alleen nog een wereldmacht zou kunnen worden wanneer het in Washington’s kielzog zou blijven, besloten de Fransen om een onafhankelijk nucleair wapen te ontwikkelen om een sterk Europa op te bouwen met de Frans-Duitse samenwerking als basis. Het behouden van een bevoorrechte invloedssfeer in Afrika was daarom een van de hoekstenen van het beleid van De Gaulle. Het was één van de belangrijkste aspecten die eraan bijdroegen dat De Gaulle de ‘grandeur’ van Frankrijk kon handhaven in het postkoloniale tijdperk⁵⁰. De strategie van Frankrijk het vormen van een actieve, interventionistische natiestaat die was gekoppeld aan territoriale controle door militaire kracht. De wortels van dit concept van macht lagen dan misschien in het koloniale

⁴⁹ Chafer, T. ‘Chirac and ‘la Francafrique’: no longer a family affair in Modern and contemporary France’, vol.13 (Porthmouth, 2005) 5-8

⁵⁰ Ibidem, 10-12

tijdperk, zij bleven zich manifesteren in Franstalig Zwart-Afrika tot ver in het postkoloniale tijdperk. De gemiddelde frequentie van Franse militaire interventies in deze landen tussen 1960 en 1990, toonde aan dat Frankrijk zichzelf nog steeds zag als ‘de bewaker van de stabiliteit’ en als de hegemonische macht in de regio. Het was voornamelijk dit activistische, interventionistische standpunt van de Franse staat dat de basis vormde van de Gaullistische visie op de Afrikaanse politiek. Deze visie strekte zich in de loop van de jaren uit over het politieke spectrum van Franse regeringspartijen. Zowel rechtse als socialistische partijen deelden deze visie⁵¹.

Een andere belangrijke rol in deze speciale relatie speelde het discours dat Frankrijk ontwikkelde om haar beleid in verschillende Afrikaanse landen te rechtvaardigen tegenover de publieke opinie in binnen- en buitenland. Het concept dat hiervoor bedacht werd, werd ‘coopération’ genoemd, en kan zomaar worden vertaald als ‘samenwerking’. De betekenis die de Franse regering aan het woord gaf is namelijk veel breder en veel meer ambigu dan bijvoorbeeld de Engelse vertaling van de term die in deze context ‘ontwikkeling van hulp of bijstand’ betekent. De Franse variant is allereerst gekoppeld aan de verspreiding van de Franse invloed in de wereld. George Pompidou verwoordde deze richtlijnen in 1964 als volgt: “La politique de coopération est la suite de la politique d'expansion de l'Europe au XIXe siècle⁵².” Hiermee werd het beleid uitgelegd als een middel ter bevordering van de Franse taal en cultuur en het creëren van markten voor Franse goederen. Ook met behulp van deze middelen werd de grandeur van Frankrijk in de wereld zichtbaar. Daarbij wilde Frankrijk door het gebruik van het woord ‘coopération’ ook benadrukken dat deze relatie niet moest worden gezien in een koloniale context, maar als een samenwerking tussen de landen op vrijwillige basis. Bovendien impliceert de term een gevoel van voortdurende historische verantwoordelijkheid van Frankrijk over de positieve ontwikkelingen in haar voormalige koloniën vanuit het idee van gelijkwaardige samenwerking met een wederzijds voordeel.

Het belangrijkste kenmerk van de nieuwe samenwerking was de nauwe koppeling van de belangen van de staat, de partij en de persoonlijke belangen. Het vervagen van de grenzen tussen hen was cruciaal voor het succes van deze relatie die voor een belangrijk deel werd ondersteund door een reeks van persoonlijke netwerken⁵³.

⁵¹ T. Chafer, *Chirac and ‘la Francafrique’: no longer a family affair in Modern and contemporary France*, vol.13 (Porthmouth, 2005)

⁵² Ibidem, 10-12

⁵³ Ibidem, 11-15

2.9 Franse politieke inmenging in Afrika

Door de militaire coup in 2002 raakte Frankrijk meer betrokken in het conflict. In eerste instantie intervenieerde de ex-kolonisator om haar eigen burgers in Ivoorkust te beschermen, maar Frankrijk belandde al snel in de positie van intermediair tussen de officiële regering en de rebellen. Vanuit deze positie probeerde Frankrijk te voorkomen dat de chaos van slachtpartijen en vernietiging het land volledig zouden verwoesten. Maar juist omdat Frankrijk tussen beide instond, werd het land er door allebei de partijen van beschuldigd hen beroofd te hebben van een militaire overwinning op de andere partij. Hoewel de Franse positie in Ivoorkust dus onder vuur lag, werden ze wel gesteund door de Internationale Gemeenschap. Vanuit de Verenigde Naties (VN) werd de zogenaamde Marcoussis overeenkomst gesteund die op Frans initiatief begin 2003 tot stand was gekomen en waarbinnen toenadering tussen de partijen werd afgedwongen. De Veiligheidsraad gaf vervolgens toestemming de vredesoperatie Licorne in te zetten om het Franse initiatief te steunen⁵⁴.

Door deze interventie raakte Frankrijk dus meer betrokken bij het conflict in Ivoorkust en ging bovendien opnieuw een rol spelen in de politiekvoering van het land. Deze situatie in Ivoorkust is in dat opzicht te vergelijken met de situatie in Rwanda een decennium eerder. Frankrijk onderhield in dezelfde periode nauwe relaties met de Rwandese elite en toonde zich bovendien betrokken bij de ontwikkelingen van het land. Begin jaren negentig werd Frankrijk ook actief betrokken in het conflict door een interventie die zij begonnen omdat ze hun eigen burgers in veiligheid probeerden te brengen. Een aantal jaar later, in 1994, leidde het etnische conflict tot een gruwelijk genocide drama.

Deze twee voorbeelden van ingrepen in de voormalige koloniën in Afrika zijn slechts een kleine greep uit de vele interventies van de Fransen in Afrika. Hoewel de aard en de vorm van de interventies van elkaar konden verschillen, was er in de meeste gevallen wel sprake van een belangenverstrengeling op politiek of economisch gebied. Toch kan niet elke interventie op deze wijze worden verklaard. Aan het ingrijpen van de Fransen tijdens de genocide in Rwanda zijn bijvoorbeeld geen directe politieke of economische belangen verbonden. Het enige voordeel voor Frankrijk was wellicht dat ze er internationaal aanzien me wonnen. En in dit specifieke geval, mislukte dat ook nog eens doordat Frankrijk niet alleen de onderdrukten,

⁵⁴ France and Cote-d' Ivoire, *French Ministry of Foreign and European Affairs, France-Diplomatie*, 15-09-2010, (geraadpleegd op 23-01-2012) via http://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files_156/cote-ivoire_191/Franke-and-cote-ivoire_2426/index.html?var_recherche=cote+d%27ivoire

maar ook de onderdrukkers hielp om te ontsnappen aan de dood. De zogenaamde vriendschappelijke relatie die het Elysée met de gewelddadige Hutu- regering onderhield, heeft ertoe geleid dat Frankrijk heeft voorkomen dat deze oorlogsmisdadigers berecht konden worden.

3. Van Kolonie tot imperium

« *La coopération militaire 's appréhende avant tout comme un instrument au service d'une politique de puissance. Cette politique, théorisée sous le général de Gaulle, maintenue par George Pompidou, perpétuée par Valéry Giscard d'Estaing n'est en fait nullement remise en cause sous la présidence de François Mitterrand* » Pascal Chaigneau.⁵⁵

Bijna een jaar geleden publiceerde de Franse krant *Le Figaro* een artikel over de uittocht van 900 Franse soldaten uit Dakar. De soldaten maakten deel uit van de *Forces Françaises au Sénégal* (FFCV) die sinds 1974 in Senegal aanwezig zijn geweest. Slechts 300 soldaten bleven achter onder de naam *Eléments Français au Sénégal* (EFS). De massale uittocht van Franse militairen uit Senegal is een gevolg van de nieuwe militaire samenwerkingsovereenkomst tussen het West-Afrikaanse kustland en haar Europese ex-kolonisator. De president van Senegal, Abdoulaye Wade die sinds 2000 aan de macht is, wil dat het leger de militaire basis van Frankrijk overneemt zodat de soevereine positie van het land sterker zal worden. Het is voor het eerst sinds de onafhankelijkheid (1960) dat de Senegalese president zo nadrukkelijk afstand neemt van de Franse inmenging. Frankrijk is ruim twee eeuwen militair in Senegal aanwezig geweest, maar de uittocht van de FFCV verloopt in stilte en er is geen ceremonie. De tijd waarin de Franse aanwezigheid in Afrika als 'normaal' werd ervaren, is kennelijk voorbij. Het FFCV had ook twee bases op andere plekken in Afrika, maar deze werden al veel eerder opgeheven. Juist daardoor vindt president Wade het idee van het behouden van de Franse landmacht, luchtmacht en marine overdreven voor een land waar het zelden onrustig is en waar na de onafhankelijkheid nooit een staatsgreep is gepleegd. Voor de president voelt het als een "onvolledige onafhankelijkheid."⁵⁶ Senegal lijkt zich de laatste jaren steeds meer aan de Franse invloed te onttrekken. Betekenen deze recente ontwikkelingen ook werkelijk dat andere West-Afrikaanse landen die in een vergelijkbare positie verkeren volledig onafhankelijk van Frankrijk zullen worden?

Vanaf het moment dat de ogenschijnlijke dekolonisatie van de West-Afrikaanse landen onder Franse autoriteit plaatsvond, hebben zowel de voormalige koloniën als hun kolonisator de relatie in stand gehouden. Beide partijen waren hierbij gebaat. Frankrijk was in de tweede helft van de jaren vijftig al verwickeld geraakt in een bloedige en kostbare oorlog in Algerije

⁵⁵ Problèmes politiques et sociaux, dossier d'actualité mondiale, la France et la sécurité en Afrique subsaharienne, André Dumoulin, *Dossiers d'actualité mondiale*, Serie nr.825 (Parijs, 1999) 8

⁵⁶ Sénégal: départ de 900 soldats français, *Le Figaro* (28-07-2011)

en wilde een ‘tweede front’ in West-Afrika vermijden. Al voor de officiële onafhankelijkheid van Senegal en Ivoorkust in 1960, droeg Frankrijk onder de bepalingen van de *Loi-cadre* een zeer kleine mate van autonomie over aan de Afrikaanse regeringen. De Europese kolonisator hoopte de banden met haar West-Afrikaanse koloniën hierdoor juist te versterken. Hoewel het te laat bleek om de Afrikaanse nationalistenvolledig tevreden te stellen, zorgde deze maatregel er wel voor dat de negatieve spanningen omtrent het onafhankelijkheidsproces afnamen. In de ‘adempauze’ die ontstond lukte het Frankrijk om de macht in deze landen over te dragen aan bevriende Afrikaanse leiders waarbij het kon vertrouwen op de voortzetting van de intensieve samenwerking met Frankrijk.

Maar ook voor de Afrikaanse leiders was het voordelig om Frankrijk te vriend te houden. De onafhankelijkheid in deze landen bracht op politiek gebied veel chaos met zich mee. Verschillende groeperingen met afwijkende doelstellingen probeerden de bevolking te overtuigen van hun leiderschap. Met name de radicale nationalistenvormden een bedreiging voor Senghor (Senegal) en Houphouët-Boigny (Ivoorkust). Voor hen waren de onderhandelingen tussen Frankrijk en de West-Afrikaanse koloniën een strijd tegen de koloniale ‘vijand’. Zij zagen dan ook liever mensen van hun eigen beweging aan de macht in plaats van een gunsteling van Frankrijk. Toch lukte het alle leiders van de voormalige Franse koloniën (Guinee uitgezonderd) om, toen de De Gaulle hen in 1958 directe onafhankelijkheid aanbood, het Afrikaanse volk ervan te overtuigen dat het van nationaal belang was om zich onmiddellijk aan te sluiten bij de zogenaamde ‘Franse Gemeenschap’. Dit had tot gevolg dat deze landen ook na de onafhankelijkheid nog Franse bescherming genoten en bovendien ook financieel werden onderhouden door de bovenmatige hoeveelheid ontwikkelingshulp.⁵⁷

In de praktijk veranderde er na de onafhankelijkheid dus weinig. Frankrijk behield haar militaire bases in deze landen en ook de Frank zone bleef intact. Op middelbare scholen en universiteiten werd lesgegeven door Franse leraren die door Frankrijk zelf werden gefinancierd. Toch kon slechts een kleine bovenlaag van de samenleving maar profiteren van dit onderwijs.⁵⁸

Doordat presidenten als Senghor en Houphouët-Boigny in zoveel verschillende opzichten gesteund werden door Frankrijk, hadden ze veel aanzien bij hun volk. De keuze om de band met Frankrijk voort te zetten, is van beslissende betekenis geweest. President Senghor speelde

⁵⁷ Schafer, T. ‘France and Senegal: the end of affair?’, *S.A.I.S. review* nr.23.2 (2003) 155-167

⁵⁸ Problèmes politiques et sociaux, dossier d’actualité mondiale, la France et la sécurité en Afrique subsaharienne, André Dumoulin, *Dossiers d’actualité mondiale*, Serie nr.825 (Parijs, 1999) 7-8

in het bijzonder een belangrijke rol in het uitdragen van de *Francofonie*. Samen met de president van Tunesië, dat eveneens een voormalige Franse Kolonie is, richtte hij in 1968 een samenwerkingsverband op voor de Franstalige Afrikaanse staten. In 1986 heeft dit de naam ‘*Haut Conseil de la Francofonie*’ gekregen. De politieke keuzes van Senghor en de zijnen, hadden tot gevolg dat landen zoals Senegal en Ivoorkust direct na de onafhankelijk ‘verstrikt’ raakten in een zeer hechte relatie met hun ex-kolonisator.

Het bovengenoemde persbericht over Senegal laat zien dat de houding van deze Afrikaanse landen met betrekking tot de Franse inmenging sinds de onafhankelijkheid wel geleidelijk lijkt te veranderen. De voormalige koloniën nu eindelijk afstand te willen nemen van Frankrijk. De vraag is echter of de Afrikaanse landen in deze regio ook daadwerkelijk zelfredzaam zijn en of het democratische regering in deze landen genoeg overwicht heeft om het land te besturen.

Heel recent verscheen er een artikel in de *Volkskrant* waarin de aanname dat Afrikaanse democratieën zekerheid bieden, wordt ontkracht. Het bericht is geschreven naar aanleiding van de recente onrust in Mali, eveneens een voormalige Franse kolonie in West-Afrika. Decennia lang stond Mali bekend als een ‘stabiel bestuurd natie’.⁵⁹

In maart van dit jaar, lukte het een groep ontevreden militairen om zonder moeilijkheden de staatsomroep en het presidentiële paleis in handen te krijgen. Het gebeurde zo onverwachts en snel dat er meteen grote verwarring ontstond in Mali’s hoofdstad Bamako. Spoedig heerste er in het hele land chaos. Verschillende groeperingen namen willekeurige stukken land in ter grote van Frankrijk of Duitsland en ook radicaalislamitische strijders grepen hun kans om bepaalde gebieden van het land te bezetten. Binnen een paar dagen veranderde het voorheen zo stabiele Mali in een anarchie. De staatsgreep was wereldnieuws en westerse landen veranderden direct hun reisadvies voor Mali.⁶⁰ Het Noorden van het land werd bezet door rebellen, en twintig duizend inwoners hebben de streek daarom verlaten. De islamitische Toeagers zagen kans om de sharia in de regio in te voeren, en vrouwen zijn er verplicht om op straat een hoofddoek te dragen. Amnesty International gaf half april van dit jaar aan dat de situatie in Mali enorm was verslechterd en dat er een humanitaire ramp dreigde.

⁵⁹ Broere, K. Democratie in Afrika is kaartenhuis, *Volkskrant*, 25 mei 2012

⁶⁰ Artikel tijdschrift: UK urges Britons to leave Mali amid coup chaos, *The Guardian* (31 maart 2012)

Voedselvoorraden en medicijnen van hulporganisaties werden geplunderd evenals winkels en cafés.⁶¹

Op dit moment, ruim vijf maanden nadat de coup heeft plaatsgevonden, verkeert Mali nog steeds in crisis. Op de website van het Nederlandse Ministerie van Buitenlandse Zaken wordt reizigers nog altijd ontraden om naar Mali te gaan'. Volgens de website wordt Mali bezet door meerdere- soms rivaliserende- rebellengroepen. Naast mogelijk oorlogsgeweld bestaat tevens het voortdurende risico van ontvoeringen.”⁶²

Critici vergelijken de staatsgreep in Mali met de omverwerping van een kaartenhuis. “Veel dieper en sneller kan een land niet zinken,”⁶³ schrijft *De Volkskrant*. Het incident in Mali, dat relatief veel overeenkomsten heeft met Senegal en Ivoorkust, geeft aan hoe kwetsbaar het systeem van Afrikaanse landen eigenlijk is. Zelfs na jaren van rust, stabiliteit en zelfs democratie is het klaarblijkelijk mogelijk dat een land zoals Mali, door een relatief kleine verstoring, binnen een paar dagen verwordt tot een anarchie. Mogelijk geldt een dergelijke fragiliteit dan voor meerdere democratieën in de regio. Dat zou betekenen dat de voormalige, Franse koloniën in West-Afrika (nog) geen stabiele democratieën zijn.

3.1 ‘Afrikaanse democratie’ en democratie in Afrika

Een verklaring voor de vergankelijkheid van de relatief jonge democratieën in Afrika kan worden gevonden in de snelle economische groei die veelal verbonden is met de rijkdom aan grondstoffen. Oud-minister en Afrika deskundige Jan Pronk heeft veel onderzoek gedaan naar de verhoudingen tussen economische groei en de maatschappij in Afrikaanse landen. Economische groei hoeft lang niet altijd positief te zijn voor een land. Wanneer een regering niet kiest voor een beleid ten gunste van de gehele bevolking, wat in verreweg de meeste Afrikaanse landen het geval is, vergroot dit juist de armoede in het land. De economische groei leidt dan uitsluitend tot een snelle verbetering van de situatie aan de bovenkant van de maatschappij over het algemeen (een kleine elite), en veroorzaakt grotere ongelijkheid tussen arm en rijk. Voedselzekerheid, basisgezondheidszorg en onderwijs ontbreken voor het gewone volk, en als gevolg hiervan zal deze groep een groeiende achterstand oplopen op de elite, voor wie deze voorzieningen juist wel goed geregeld zijn. De conflictpotentie neemt

⁶¹ Situatie Mali verslechterd volgens Amnesty International, *NOS journaal*, 06-(04-2012)

⁶² Reisadvies Mali, *Ministerie van Buitenlandse Zaken*, 20 maart 2012 (geraadpleegd op 08-04-2012) via <http://www.minbuza.nl/reizen-en-landen/reisadviezen/m/mali.html>

⁶³ Broere, K. Democratie in Afrika is kaartenhuis, *Volkskrant*, 25 mei 2012

hierdoor toe, omdat de onvrede onder de bevolking toeneemt. Uiteindelijk kan onvrede leiden tot protestbewegingen of zelfs een staatsgreep of burgeroorlog.⁶⁴ Wanneer we de relatief jonge democratieën in Afrika vergelijken met Europese staten, lijkt het niet meer dan logisch dat zich in de Afrikaanse variant nu nog veel conflictsituaties voor doen. In Europa is immers ook veel strijd gevoerd voordat zich er stabiele democratieën konden vormen. In Afrika zijn zelfs de landsgrenzen niet door de staten zelf bepaald. Europese kolonisten hebben dat gedaan. De grenzen doorkruisten leefgebieden van bepaalde stammen en etnische groepen en zijn daarom allerminst natuurlijk voor de bevolking zelf.⁶⁵ Ook dit kan worden gezien als één van de redenen waarom democratieën, en staten in het algemeen, in Afrika nog steeds erg kwetsbaar zijn. Het feit dat westerse landen er vanuit gingen dat Mali een stabiel land was, omdat het een democratische bestuursvorm kende en omdat er sinds de onafhankelijkheid nooit een staatsgreep was gepleegd, betekent dat er onbewust in het westen nog steeds vanuit een koloniaal, westers perspectief naar Afrika wordt gekeken. Ook nu nog krijgt Afrika dus niet de kans en de tijd om zichzelf te ontwikkelen zonder inmenging van buitenstaanders.

Op basis van deze kennis is het zeer de vraag of het land ook een stabiele democratie zal blijven als de Fransen daadwerkelijk zijn vertrokken, of dat het slechts de houding van de Senegalese regering tegenover Franse inmenging is, die is veranderd ten opzichte van de eerste decennia na de onafhankelijkheid. Bovendien betreft dit voorbeeld slechts de militaire aanwezigheid van de Fransen in Senegal. Zoals uit de voorgaande hoofdstukken is gebleken is de relatie tussen de twee landen, die na de onafhankelijkheid is opgebouwd, vele malen gecompliceerder.

Onduidelijk is in hoeverre westerse kolonisators zoals Frankrijk aan de hedendaagse situatie in veel Afrikaanse landen hebben bijgedragen, of in hoeverre zij hier nog steeds invloed op hebben. Om op die laatste vraag een antwoord te kunnen geven is het naar mijn mening belangrijk om de relatie die is opgebouwd na de onafhankelijkheid, tussen Frankrijk en haar voormalige koloniën, te onderzoeken. Hierdoor hoop ik inzicht te krijgen in veranderingen die in de periode 1960- tot de eeuwwisseling hebben plaatsgevonden, en die ertoe hebben geleid dat de relatie die deze landen met Frankrijk hadden aanvankelijk nauwelijks veranderde na de onafhankelijkheid. Zoals al eerder vermeld richt ik me daarbij op twee casuslanden in West-Afrika: Senegal en Ivoorkust. Aan de hand van drie sleutelmomenten richt ik de ontwikkelingen en mogelijke veranderingen in de relatie tussen Frankrijk en de twee

⁶⁴ Jurriens, P. verwoordt de opinie van Jan Pronk, 'La raison d'Etat; Francafrrique, die nekoloniale verhoudingen zijn er nog steeds', *De Actuaris* (Juli 2009) 8

⁶⁵ *Ibidem*, 9

casuslanden weergeven. De momenten die worden onderzocht zijn in chronologische volgorde:

- (I) *Het aftreden van Charles de Gaulle als president van Frankrijk in 1968.*
- (II) a) *Het aftreden van Léopold Senghor als president van Senegal in in 1980. Hij was de eerste president van Senegal na de onafhankelijkheid in 1960.*
b) *Het aftreden en de dood van president Felix Houhouët-Boigny van Ivoorkust. Hij was de eerste president van Ivoorkust na de onafhankelijkheid in 1960.*
- (III) *De devaluatie van de CFA Frank in West-Afrika.*

Om constanten of veranderingen in deze relaties te kunnen onderbouwen zal ik me voornamelijk richten op de domeinen politiek, beleid, economie en defensie. In het volgende hoofdstuk zullen deze sleutelmomenten nader worden toegelicht en uitgewerkt.

4. Plus ça change, plus c'est la même chose..

“...La première question est sous-jacente dans les campagnes qui se développent, un peu partout dans le monde, contre la politique de la France faut-il que la France renonce afin de ne plus être exposée aux critiques nombreuses qui la frappent ? Faut-il qu'elle rapatrie chez elle tous les moyens et qu'elle les consacre à ses ressortissants nationaux? Faut-il qu'elle se replie, faut-il qu'elle cherche en elle-même ses seules ambitions. Je vous dirai ce que je pense de la politique de la France et de la manière dont elle est conduite. Mais je répondrai par avance à cette question: la France est décidée à poursuivre sa politique et donc à aider l'Afrique, quoi qu'il en soit et quoi qu'on en dise. Elle ne se retirera pas de l'œuvre engagée depuis si longtemps et qui, sous des formes différentes au travers de l'histoire, l'a associée à un grand nombre de ces pays. La France restera fidèle à son histoire dont, d'une certaine manière vous êtes, et à son avenir dont vous serez, je l'espère aussi...”

François Mitterrand, Le discours de La Baule, 1990⁶⁶

4.1 Aftreden van De Gaulle in 1968

Na een regeringsperiode van tien jaar, treedt De Gaulle in 1969 af als president van Frankrijk. Het straffe beleid van de oude verzetsstrijder had jarenlang onaantastbaar geleden, maar een turbulente periode waarin enorme studentenprotesten uitbraken in Parijs, gevolgd door massale stakingen en protest tegen het autoritaire beleid, luidde uiteindelijk toch het einde van het presidentschap van De Gaulle in. In juni 1969 wordt Georges Pompidou gekozen als zijn opvolger.

Hoewel er in 1960 formeel een einde kwam aan het Franse koloniale beleid in Afrika, werd dit beleid vanuit het Élysée onder leiding van de Gaulle gecontinueerd. Maar ofschoon de regering er officieel niet meer bij betrokken was, moet zij er toch zeker van geweten hebben. De Gaulle introduceerde immers in 1960 de CFA zone en sloot niet veel later een defensie pakt met deze landen. Via het Élysée bleef de regering dus betrokken bij deze ‘coöperation’ die in de praktijk niet veel verschilde van het Franse koloniale beleid.

⁶⁶ Sommet France-Afrique 2003, Le discours de La Baule, *Radio France Internationale*, uitgezonden op 19-01-2003 (geraadpleegd op 20-02-2012) via http://www.rfi.fr/actufr/articles/037/article_20103.asp

4.1.1 *George Pompidou*

Na De Gaulle is er in het beleid met betrekking tot de voormalige Afrikaanse koloniën eigenlijk geen grote veranderingen zichtbaar. Opvallend zijn juist de constanten binnen de buitenlandse politiek van Frankrijk. Pompidou houdt de politicus Jacques Foccart, die ten tijde van De Gaulle de naam ‘*monsieur Afrique*’ had gekregen, aan als zijn adviseur voor de Afrikaanse koloniën. Foccart’s beleid in Afrika duurt voort. De CFA zone blijft intact, en ook de bilaterale overeenkomsten met betrekking tot de aanwezigheid van Franse militairen, blijven onder Pompidou ongewijzigd.⁶⁷

Pompidou ziet de West-Afrikaanse landen als een mogelijkheid tot wederzijdse culturele verrijking en beschouwt verschillende Afrikaanse leiders als zijn naaste vrienden. Hij onderhoudt een bijzonder goede relatie met de briljante intellectueel Senghor, en heeft veel bewondering voor de universitaire studie in Franstalige poëzie die deze in Parijs volgde. Zelf is Pompidou een korte periode werkzaam geweest als docent letteren aan de universiteit. Al snel maakte hij echte carrière in de politiek. Vanaf het begin van De Gaulle’s presidentschap, was Pompidou betrokken bij het beleid van De Gaulle. Het eerste jaar als *chef du cabinet* en van 1962 tot 1968 als Minister President. Er zijn weinig personen geweest die het beleid van De Gaulle van dichterbij hebben kunnen volgen dan Pompidou. Hij steunde het nieuwe beleid van De Gaulle, en speelde zelf een belangrijke rol in de onderhandelingen met het Front Libération National (FLN) tijdens de oorlog met Algerije.

Wanneer Pompidou zich in het begin van de jaren zestig een paar jaar terugtrekt uit de politiek, werkt hij tijdelijk als directeur van de Rothschildbank. Hier heeft hij de mogelijkheid om de belangen en de problematiek van de Franse investeringen in Franstalig Afrika te bestuderen. In zijn periode bij de Rothschildbank komt Pompidou in contact met belangrijke bedrijven en commerciële organisaties die in Afrika opereren. Het gaat om bedrijven zoals de ‘Société Commerciale de l’Ouest africain’ (SCOA) actief in heel Franstalige West-Afrikaanse landen, verschillende multinationals die ijzer uit Mauritanië verhandelen (MIFERMA), bedrijven die zich richten op magnesium uit Gabon (COMILOG) en op uranium uit Niger (SOMAIR).⁶⁸

Nadat hij een nationale nederlaag heeft geleden tijdens een referendum over de decentralisatie van politieke macht in Frankrijk besluit De Gaulle zich in 1969 terug te trekken als president.

⁶⁷ Whiteman, K. ‘Mitterrand and Africa’, *Oxford Journals African Affairs* vol. 82 (1983) 329

⁶⁸ Whautier, C. ‘*Quatre Presidents et l’Afrique; De Gaulle, Pompidou, Giscard d’Estaing, Mitterrand*’ (Parijs, 1995) 183-185

Dit is echter niet zonder gevolgen voor de Gaullistische politiek in West-Afrika. Het duurt namelijk enige tijd voordat er na presidentsverkiezingen een nieuwe president kan worden aangesteld. In de tussentijd wordt het presidentschap waargenomen door de voorzitter van de Senaat, Alain Pohair. Pas wanneer Frankrijk na een paar maanden weer een president heeft (Pompidou), verbetert de situatie en wordt het Gaullistische beleid voortgezet. Hoewel Pompidou vanaf het begin van zijn presidentschap voorzichtig kritiek op dit beleid heeft geuit, schrijft de Franse pers over ‘zijn capitulatie’ voor het dominante beleid van zijn voorganger. Zo zou hij Foccart hebben willen ontslaan, maar werd dit door De Gaulle onmogelijk gemaakt. Waarop de Franse krant *Minute* kopte met de boodschap “*Pompidou a dû avaler la couleuvre Foccart.*”⁶⁹

Toch vindt er onder Pompidou een beleidsverandering plaats die in eerste instantie voor enige opschudding zorgt in de Franse oud-koloniën. In 1969 laat hij, onder andere gesteund door zijn minister van financiën Valéry Giscard d’Estaing, de Afrikaanse Frank met 12,5% devalueren. De Afrikaanse ministers van financiën van de veertien landen die de ‘Frank zone’ vormen, zien echter al snel de voordelen in van deze beslissing. Hoewel het importeren van producten nu relatief duurder is, hebben de betrokken Afrikaanse landen een betere concurrentie positie voor hun export producten verworven. De markt voor deze landen, die zich tot dan toe bijna uitsluitend richtte tot Frankrijk, wordt door dit besluit iets breder.⁷⁰

Tijdens de presidentschap van Pompidou blijven de bilaterale overeenkomsten op het gebied van defensie, die onder De Gaulle met de West-Afrikaanse landen waren getekend, gehandhaafd. De president van Ivoorkust, Houphouët-Boigny, en president Pompidou steunen elkaar verschillende malen op militair gebied bij interventies en vredesoperaties in Zuid-Afrika. Ivoorkust is in die periode een stabiel en zelfstandig land met een sterk groeiende economie. Behalve tijdens de burgeroorlog om Biafra in Nigeria, zijn Ivoorkust en Frankrijk bondgenoten in de ‘Apartheid-zaak’ in Zuid-Afrika. Samen met het conflict in Biafra is de anti Apartheidsstrijd één van de belangrijkste gebeurtenissen tijdens het presidentschap van Pompidou met grote consequenties voor Afrika.

Frankrijk houdt onder Pompidou in grote lijnen vast aan het Gaullistische beleid met betrekking tot de voormalige bezittingen in Afrika. De familiale relaties die via het Élysée met de Afrikaanse presidenten worden onderhouden, blijven een hoge prioriteit houden in

⁶⁹ Whautier, C. ‘*Quatre Presidents et l’Afrique; De Gaulle, Pompidou, Giscard d’ Estaing, Mitterrand*’ (parijs, 1995) 186

⁷⁰ Ibidem

Frankrijk. Desalniettemin verzuurt, begin jaren zeventig, de relatie met het West-Afrikaanse Niger. Het Afrikaanse land had in het conflict in Biafra het officiële leger van Lagos gesteund, terwijl Parijs de regio Biafra steunde. Niger liet hiermee zien dat ze onafhankelijk van Frankrijk opereerde. Maar het gaat pas echt mis wanneer Frankrijk een pact sluit met een aantal andere Europese landen om binnen een samenwerkingsverband uranium uit Niger te halen. Niger vindt dat het wordt uitgebuit omdat haar positie binnen het samenwerkingsverband is verslechterd.

Tijdens de tweede reis van Pompidou door West-Afrika wil de president van Niger, Hamana Diori, zijn positie binnen dit samenwerkingsverband verbeteren, maar slaagt er niet in het Élysée te overtuigen van de nadelige positie waarin zijn land zich bevindt. In de tussentijd heeft Niger op het Afrikaanse continent in Libië een nieuwe bondgenoot gevonden. Libië belooft aan Niger ook militaire steun. Doordat Libië zelf goede diplomatieke banden onderhoudt met Sovjet Unie, betekent dit niet alleen dat Niger een betere onderhandelingspositie heeft, maar (in de context van de Koude Oorlog) ook een belangrijk machtsverlies voor het Westen. In het voorjaar van 1974 keert het tij echter weer wanneer de oud-kolonel uit het koloniale Franse leger, Seyni Kountche, het regime van president Diori omver werpt door middel van een coup. Hij beëindigt de militaire overeenkomst met Libië en zorgt voor nieuwe onderhandelingen tussen Niger en Parijs en herstelde de betrekkingen met de ex-kolonisator van het West-Afrikaanse land.⁷¹ Dit voorval illustreert de machtige positie die Frankrijk op dat moment nog altijd heeft in West-Afrika.

4.1.2 *Valéry Giscard d'Estaing*

Ook de overgang naar de regeringsperiode van Giscard d'Estaing lijkt geen belangrijke hervormingen met zich mee te brengen. De tientallen onderzoeken, rapporten en persberichten die ik voor dit onderzoek heb geraadpleegd, maken slechts zeer incidenteel melding van aanpassingen in het Franse beleid met betrekking tot Afrika onder deze twee presidenten naar voren. Pas begin jaren negentig van de vorige eeuw, onder Mitterrand, vinden er grotere veranderingen plaats.

Toch heeft Giscard d'Estaing behoorlijk wat stof doen opwaaien in de internationale politiek ten gevolge door zijn beleid in Afrika. Tijdens zijn presidentschap onderhield hij de 'familiale banden' met de voormalige Franse kolonie de Centraal Afrikaanse Republiek. De president, Jean-Bedel Bokassa was in 1966 door middel van een coup aan de macht gekomen, en zijn

⁷¹ Whautier, C. *‘Quatre Presidents et l’Afrique; De Gaulle, Pompidou, Giscard d’Estaing, Mitterrand’* (parijs, 1995) 234-238

regime genoot geen erkenning op internationaal niveau. Frankrijk blijft het land echter steunen in ruil voor uranium, een essentiële grondstof voor het ontwikkelen van een bepaald soort kernwapens. Tegelijkertijd echter stond Frankrijk in deze periode machteloos tegenover precare situaties elders in Afrika, zoals de Libische bezetting van Chad.

Hoewel het beleid van Frankrijk in Afrika officieel hetzelfde bleef, was de houding van Giscard d'Estaing tegenover de Afrikaanse ex-koloniën wezenlijk anders dan die van De Gaulle en later van Pompidou. In een onderzoek naar relatie tussen verschillende Franse presidenten en hun Afrika-politiek, dat in 1983 door Oxford Journals werd gepubliceerd, wordt de opstelling van Giscard d'Estaing als volgt omschreven: '*Giscard is criticized, not for interventionism as such, but for using stability as a criterion, and then behaving like a 'pyromaniac fireman' - helping to create the situation that led to intervention.*'⁷²

In datzelfde onderzoek wordt Giscard d'Estaing beschuldigd van mercantilisme. Zo zou hij ervoor gezorgd hebben dat de privé belangen van Frankrijk in de Centraal Afrikaanse Republiek, die na de onafhankelijkheid door President David Dacko waren opgezegd, werden hersteld. Hiermee versterkte hij de relatie tussen het Franse bedrijfsleven en de Afrikaanse overheid. Ook in andere oud Afrikaanse koloniën vond onder Giscard d'Estaing herstructurering plaats van de Franse economische belangen. Het ging hierbij om industrie en mijnen (direct productief), terwijl ontwikkelingsprojecten zoals de bouw en de FAC (Future Agricultues plan) op de lange baan werden geschoven.⁷³

In tegenstelling tot zijn voorganger Pompidou, 'durfde' Giscard d'Estaing zijn Afrika adviseur, Jacques Foccart wel te ontslaan. Kritiek op de 'geheime missies' van deze agent van De Gaulle waren in die periode steeds vaker in het nieuws in zowel Frankrijk als Afrika. Enkele maanden voor zijn definitieve vertrek uit Afrika gaf hij voor het eerst een interview over zijn beleid in Afrika. Tegen de Senegalese krant *Le Soleil* ontkende hij zijn betrokkenheid bij staatsgrepen en andere complotten die de Afrikaanse politiek hadden beïnvloed. Ondanks dit publieke optreden zag iedereen in Westelijk Afrika Foccart liever gaan dan blijven, en er was dan ook niemand die het voor hem opnam.⁷⁴

Het ontslag van Foccart betekende niet dat Giscard d'Estaing de Franse aanwezigheid in Afrika wilde beperken. De Franse president probeerde van de gelegenheid gebruik te maken

⁷² K. Whiteman, 'Mitterrand and Africa', *Oxford Journals African Affairs* vol. 82 (1983) 329

⁷³ Ibidem, 331

⁷⁴ Whautier, C. '*Quatre Presidents et l'Afrique; De Gaulle, Pompidou, Giscard d'Estaing, Mitterrand*' (parijs, 1995) 294-296

om sommige verslechterde relaties met een aantal West-Afrikaanse landen, zoals met Guinee, weer te herstellen. Maar het werd in deze periode al duidelijk dat Frankrijk haar ijzeren greep op de voormalige langzaam leek te verliezen. De Afrikaanse landen werden steeds mondiger in de onderhandelingen met Frankrijk, waardoor deze steeds slepender werden. Vooral de economische belangen van Frankrijk in grondstoffen zoals bijvoorbeeld uranium uit Niger of Mauritanië, werden steeds moeilijker. Daarnaast werden er steeds meer grote buitenlandse en (vooral ook) Franse bedrijven, zoals Total, in de West-Afrikaanse landen genationaliseerd.⁷⁵

Tegen het einde van zijn eerste termijn als president, leidde een oude affaire, die door een Franse krant werd gepubliceerd, ertoe dat Giscard d'Estaing zowel in Afrika als in Frankrijk fel bekritiseerd werd op zijn Afrika-beleid. In 1973, toen hij nog werkzaam was als minister van Financiën, zou hij diamanten hebben aangenomen van de zeer omstreden president Bokassa van de Centraal Afrikaanse Republiek. Door de ongelukkige timing van het bericht werd Giscard d'Estaing hier als president op afgerekend, en werd zijn 'gezonde verstand' in twijfel getrokken. Een jaar later werd hij dan ook niet herkozen en werd Mitterrand de eerste socialistische president van de Vijfde Republiek.⁷⁶

4.1.3 Mitterrand

De socialistische Mitterrand had een eigen visie op het Franse beleid in Afrika. Tijdens de tweede helft van de jaren veertig maakte hij een lange reis door Afrika. Van 1950 tot 1952 was hij minister op het *ministère de la France d'outre mer*, waardoor hij van dichtbij meemaakte hoezeer de belangen en verwachtingen van Frankrijk en haar voormalige koloniën in Afrika met elkaar verweven waren. In 1969 kwam het boek '*Ma part de vérité*' uit, waarin zijn opvattingen over de verhoudingen tussen Frankrijk en haar koloniën werden weergegeven.

In de winter van 2011 bracht de Franse Senaat een rapport uit over de betrekkingen tussen Frankrijk en haar oud-koloniën in Afrika. Het rapport genaamd: '*La Politique Africaine de la France*', bevestigt (in grote lijnen) de continuïteit van het Gaullistische beleid van Frankrijk met betrekking tot de Afrikaanse oud-koloniën gedurende de eerste dertig jaar van de Vijfde Republiek en tevens de onafhankelijkheid van de betreffende landen. Bij zijn eerste staatbezoek aan Kameroen in 1983 verklaarde Mitterrand het Franse beleid als volgt: "*Il n' y a pas de hiatus dans la politique africaine de la France avant mai 1981 et après. Si la*

⁷⁵ Whautier, C. '*Quatre Presidents et l'Afrique; De Gaulle, Pompidou, Giscard d'Estaing, Mitterrand*' (parijs, 1995) 301-303

⁷⁶ Whiteman, K. 'Mitterrand and Africa', *Oxford Journals African Affairs* vol. 82 (1983) 330

méthode a changé, l'objectif est resté. Je pense vraiment qu'il y a eu progrès dans le comportement de la France à l'égard du tiers monde, étant entendu que je n'établis pas un sorte de hiatus entre avant 1981 et après, une disposition d'esprit qui ont permis déjà depuis longtemps, comme je le disais à l'instant, d'être plus à l'écoute du tiers monde que certains autres pays."⁷⁷

Veel Afrikanen hadden hoge verwachtingen van hervorming van het Afrika-beleid van Frankrijk onder Mitterrand, maar werden hier al snel in teleurgesteld. Het plan van aanpak van de socialisten met betrekking tot de oud-koloniën werd een maand voor de verkiezingen gepubliceerd en leek aanvankelijk beleidsaanpassingen te bevatten ter bevordering van de ontwikkeling van Afrika. Wie het document echter kritisch doorleest komt erachter dat Mitterrand zich vooral afzet tegen de handelswijze van Giscard d'Estaing en zijn rechtse voorgangers, maar dat het plan van aanpak wederom doordrongen is van het belang van de Franse positie in Afrika en eigenlijk niet meer is dan een voortzetting van het bestaande beleid.⁷⁸

Zoals eerder aangegeven vonden er wel degelijk ingrijpende beleidsveranderingen plaats tijdens de regeringsperiode van Mitterrand. Dat gebeurde echter pas na twee derde van zijn ambtstermijn. De hervormingen die toen werden doorgevoerd leken daardoor niet zozeer verbonden met zijn persoonlijke visie, maar waren eerder het gevolg van grote veranderingen in de Internationale verhoudingen. Na de val van de muur en het daarop volgende uiteenvallen van de Sovjet Unie, lijken de uitgangspunten met betrekking tot Afrika opeens te veranderen. Samen met andere westerse landen was Frankrijk er kennelijk van overtuigd geraakt dat Afrika dezelfde ontwikkeling zou kunnen doormaken als de landen in Oost-Europa. Frankrijk wil dat ook alle Afrikaanse landen democratieën zouden worden.

*"Le vent de liberté qui a soufflé à l'Est devra inévitablement souffler un jour en direction du Sud"*⁷⁹, zo vatte de minister van Buitenlandse Zaken onder Mitterrand, M. Dumas, de nieuwe beleidsstrategie van Frankrijk samen. Maar ook: *"Il n'y a pas de développement sans démocratie et il n'y a pas de démocratie sans développement"*.⁸⁰ Hiermee doelde hij waarschijnlijk vooral op het feit dat Frankrijk haar betrokkenheid aan Afrika niet volledig wilde beëindigen, maar dat Frankrijk wel meer afstand zou nemen. De voormalige kolonisator van veel West-Afrikaanse landen wilde zich niet meer met intern beleid bemoeien, en zou

⁷⁷ Rapport d'information du SENAT, M.J.Rohan, session ordinaire de 2010-2011 nr.324, (28-02-2011) 3-11

⁷⁸ Whiteman, K. 'Mitterrand and Africa', *Oxford Journals African Affairs* vol. 82 (1983) 329-330

⁷⁹ Rapport d'information du SENAT, M.J.Rohan, session ordinaire de 2010-2011 nr.324, (28-02-2011) 8

⁸⁰ Ibidem, 8.

zich voortaan ook tijdens conflicten op de achtergrond houden. De Europese grootmacht zou nog slechts interveniëren om haar eigen burgers te beschermen. Wel beloofde Frankrijk op alle mogelijke manieren steun te bieden bij de democratisering van haar voormalige koloniën in West-Afrika. Op militair gebied bleven de oude afspraken wel gehandhaafd. Wanneer deze landen van buitenaf zouden worden aangevallen, zou Frankrijk nog steeds militaire hulp bieden. De Franse troepen (en enkele politie eenheden) die nog aanwezig waren, bleven dus ook onder Mitterrand in Afrika gestationeerd.

4.1.4 *La Baule*

De rede van La Baule, die in 1990 door president Mitterrand wordt gehouden, gaf een zeer sterke impuls aan het democratiseringsproces van de Afrikaanse staten. Als gevolg van deze toespraak werden in de eerste periode van de jaren negentig in verschillende Franse oud-koloniën in Afrika conferenties gehouden waarbij het volk betrokken was en waar werd gesproken over de toekomstige hervormingen en de instituten die zouden worden opgericht. Mitterrand benadrukte bij dit alles wel dat democratie niet volgens een bepaald model kan worden opgelegd. Het begint klein, “*démocratie aux pieds nus*”⁸¹ en moet vanuit de middenklasse van een volk bij de regering terechtkomen. Het enige dat de westerse landen volgens Mitterrand konden doen om dit proces te stimuleren was ontwikkelingshulp blijven geven aan de betreffende landen. Ook zei hij in deze toespraak, dat de oud-koloniën meer vrijheid zouden krijgen: « *La France n’as pas à dicter, dit-il, je ne sais quelle loi constitutionnelle qui s’imposerait de facto à l’ensemble des peuples qui ont leur propre conscience et leur propre histoire* ».⁸² Maar, evenals kort na de verkiezingen het geval was, nam Mitterrand al snel iets terug van de vaak revolutionaire hervormingen die hij eerder had toegezegd.

Tijdens een persconferentie kort na de toespraak zei hij : « *Il est évident que l’aide normale de la France sera plus tiède envers les régimes qui se comporteraient de façon autoritaire sans accepter d’évolution vers la démocratie, et enthousiaste vers ceux qui franchiront le pas avec courage* ».⁸³

Meerdere Afrikaanse presidenten hadden kritiek op de toespraak van Mitterrand, maar met name de afwezigheid van de presidenten van Togo en het toenmalige Zaïre, toonde de

⁸¹ Rapport d’information du *SENAT*, M.J.Rohan, session ordinaire de 2010-2011 nr.324, (28-02-2011) 9-10

⁸² Whautier, C., ‘*Quatre Presidents et l’Afrique; De Gaulle, Pompidou, Giscard d’ Estaign, Mitterrand*’ (parijs, 1995) 306

⁸³ Whautier, C. ‘*Quatre Presidents et l’Afrique; De Gaulle, Pompidou, Giscard d’ Estaign, Mitterrand*’ (parijs, 1995) 561

gecompliceerde relatie tussen Frankrijk en de Afrikaanse landen. Het einde van de Koude Oorlog zorgde dus voor het eerst voor een aantal ingrijpende veranderingen in het Afrika-beleid van Frankrijk. Dit gebeurde tijdens de tweede presidentstermijn van Mitterrand.

Zoals in de opening van dit hoofdstuk is gesteld, had het aftreden van De Gaulle aanvankelijk weinig invloed op de verhoudingen tussen het moederland en de voormalige koloniën. In de loop van dit hoofdstuk is echter duidelijk geworden dat de verhoudingen, zij het zeer geleidelijk, wel veranderden tijdens de presidentschappen van Pompidou, Giscard d'Estaing en Mitterrand. Achteraf kan geconstateerd worden dat de politieke kleur en persoonlijke opvattingen van de verschillende Franse presidenten nauwelijks een rol gespeeld heeft in de wijze waarop deze Europese grootmacht met haar voormalige bezit in West-Afrika omging. Wel van grote invloed was de val van de Sovjet Unie, waardoor er een einde kwam aan de spanningen tussen het oosten en het westen. Overigens waren er ook in en na deze periode wel spanningen tussen Frankrijk en West-Afrika, maar deze leidde nooit tot een definitieve breuk waarbij de samenwerking met Frankrijk volledig werd stopgezet. In mijn eindconclusie kom ik hierop terug.

4.2 Het afscheid van twee vrienden

4.2.1 President Senghor

In hoofdstuk drie sprak ik de verwachting uit dat de opvolging van de West-Afrikaanse presidenten die vanaf de onafhankelijkheid regeerden, tot verandering zouden kunnen leiden in de verhoudingen tussen Frankrijk en haar voormalige koloniën. Voor deze veronderstelling heb ik tijdens mijn onderzoek echter geen bevestiging kunnen vinden. Na het aftreden van de Senegalese president Senghor, in 1980, werd zijn premier en rechterhand, Abdou Diouf, benoemd tot president. Hij zette het beleid van zijn voorganger voort en bleef de samenwerking met Frankrijk steunen. Uit de speech van Mitterrand tijdens een staatsbezoek van de Senegalese president in 1992 aan Frankrijk, bleek dat de 'vriendschap' tussen de twee landen nog niet was verminderd. In die rede van Mitterrand werd de voormalige president Senghor met veel waardering herdacht, terwijl ook het beleid van de Abdou Diouf zelf werd geprezen. Onder president Senghor was in Senegal al een meer partijen stelsel toegestaan en werden er verkiezingen gehouden. Dit zorgde ervoor dat het land in de jaren tachtig door Europa als een stabiele democratie werd gezien. Deze gunstige ontwikkelingen in Senegal hebben er ongetwijfeld aan bijgedragen dat Mitterrand het belang van een goede

samenwerking tussen de twee landen in zijn speech benadrukte. Ook verzekerde hij Senegal van Franse hulp als het West-Afrikaanse land daarom zal vragen:

« Artisan de la rencontre et de la compréhension entre les civilisations, entre le Nord et le Sud de notre planète, vous mesurez tout ce que signifie la solidarité entre nos deux pays. En relisant notre histoire commune, les jeunes générations apprendront comment jadis, lorsque l'indépendance de la France a été menacée, les Africains et notamment les Sénégalais se sont portés à son aide par milliers et comment Sénégalais et Français se sont battus au coude à coude pour que le monde reste libre. C'est pourquoi la France à son tour, ne peut rester indifférente lorsque la liberté de ses amis est mise en cause et lorsque ceux-ci font appel à elle. »⁸⁴

Mitterrand en zijn regering liet tijdens dit staatsbezoek, dat tien jaar na de benoeming van Diouf als president plaatsvindt, duidelijk zien hoe belangrijk de betrekkingen met Senegal voor Frankrijk nog steeds waren. Het discours was persoonlijk, zeker niet zakelijk, en was extreem lovend over de verhouding tussen de twee landen. Het was zonneklaar dat Frankrijk de boodschap wilde uitdragen dat ze Senegal als een bondgenoot zagen. Kennelijk werd het welvarende West-Afrikaanse land dus ook na de dood van 'goede vriend' en bondgenoot Senghor, als een zeer kostbare partner beschouwd. Dit laatste bleek vooral uit de opening van de redevoering:

«.. Pour tous les Français qui vous accueillent ce soir, c'est une vraie joie que de vous exprimer l'estime et l'amitié que nous portons, avec l'ensemble de nos compatriotes au Sénégal, à son Président, à son peuple. Que de souvenirs depuis les longues années où nous avons été conduits à travailler ensemble sur tant de dossiers qui touchent à la fois aux relations de nos deux pays et aux affaires du monde. Je me souviens en particulier de la visite que j'ai faite dans votre pays, il y a dix ans. Je me souviens aussi, toujours avec chaleur, de l'accueil de Dakar. Aujourd'hui votre visite d'Etat en France, après celle de 1985 est un nouveau symbole de l'amitié entre le Sénégal et la France, amitié enracinée dans trois siècles d'histoire. Je pense, madame, et vous, monsieur le Président, que votre présence marque une fois de plus si fortement l'entente au-delà de nos propres pays, entre l'Afrique et l'Europe, à

⁸⁴ 'Allocution de M. François Mitterrand, Président de la République, sur les relations franco-sénégalaises et l'oeuvre du président Abdou Diouf en Afrique', *Direction de l'information légale et administrative Française*, 01-06-1992 (geraadpleegd op 02-03-2012) via <http://www.iss.co.za/af/profiles/Senegal/Politics.html>

un moment où nos deux continents, les hommes d'Etat, les responsables, cherchent la raison d'être et surtout le moyen de nouvelles solidarités...»⁸⁵

Tijdens het presidentschap van Diouf bleven de bilaterale verdragen, die Senghor kort na de onafhankelijk in 1960 met de voormalig kolonisator sloot, intact. De CFA-munt bleef het enige betaalmiddel in Senegal en bleef de grote Franse militaire basis dienst doen.

Twee maal werd Diouf bij presidentiele verkiezingen, die elke zeven jaar werden gehouden, herkozen als president. Maar na drie termijnen slaagden de socialisten, de grootste oppositie partij, er voor het eerst in om meer stemmen te halen dan de democratische partij van Diouf. In februari 2000 draagt Diouf het presidentschap over aan Adoulaye Wade.⁸⁶

4.2.2 *President Houphouët-Boigny*

In Ivoorkust waren het economische en politieke klimaat in de jaren tachtig minder gunstig dan in Senegal. In 1978 stortte de internationale markt voor cacao en koffie, de twee belangrijkste export producten van Ivoorkust, volledig in. Om grondstoffen te kunnen blijven importeren was het West-Afrikaanse land gedwongen om de prijzen van cacao en koffie te verhogen. De concurrentie was echter zo hoog dat het land in de jaren die volgden enorme verliezen leidde. Daarbij zorgden zeer droge periodes in 1983 en 1984 ervoor, dat de oogsten van 250.000 hectare grond verloren gingen. Ivoorkust belandde in een grote economische crisis. Het lukte president niet om internationale steun voor dit probleem te krijgen zodat de exportprijzen van de producten weer omhoog konden.

Eind jaren tachtig verslechterde de situatie nog eens als ook de markt voor olie instortte als gevolg van de wereldwijde recessie. In 1987 waren de schulden van het land zo hoog dat de president besloot de export van koffie en cacao stil te leggen, in een poging om de tarieven voor deze producten te verhogen. Dit plan mislukte echter door de toenemende concurrentie uit Zuid-Amerikaanse landen. In 1989 was president Houphouët-Boigny gedwongen de enorme voorraden aan koffie en cacao toch te verkopen om de nationale bedrijven in Ivoorkust te kunnen redden. Ook stelde hij niet veel later een nieuwe minister president aan, Alassane Quattara. Zelf was Houphouët-Boigny al enkele jaren ernstig ziek, en eind jaren tachtig ging zijn gezondheid snel achteruit.

⁸⁵ 'Allocution de M. François Mitterrand, Président de la République, sur les relations franco-sénégalaises et l'oeuvre du président Abdou Diouf en Afrique', *Direction de l'information légale et administrative Française*, 01-06-1992 (geraadpleegd op 02-03-2012) via <http://www.iss.co.za/af/profiles/Senegal/Politics.html>

⁸⁶ 'Senegal History and Politics', *International Institute of Social Studies Den Haag*, (geraadpleegd op 07-03-2012) via <http://www.iss.co.za/af/profiles/Senegal/Politics.html>

Quattara voerde direct een grote hoeveelheid economische bezuinigingen door, maar kon daarmee niet voorkomen dat er grote onvrede ontstond bij de bevolking. Een belangrijke verklaring voor het feit dat Houphouët-Boigny er tijdens zijn lange regeringsperiode altijd in was geslaagd om politieke spanningen op te lossen en controle te houden, was de voortdurende economische groei die Ivoorkust in de voorafgaande decennia had gekend. Toen het land in de jaren tachtig zwaar getroffen werd door de economische crisis, verslechterde ook de sociale situatie. Veel jonge mensen werden werkloos toen steeds meer fabrieken falliet gingen. In 1990 en in 1992 'staakten' de militairen. De stabiliteit die Ivoorkust decennia lang gekend had, was verdwenen.

De onhoudbare situatie waarin het land vanaf de jaren tachtig verkeerde, zorgde ervoor dat de doodzieke president geen opvolger durfde te kiezen. Na de aanstelling van Quattara als minister president gingen velen ervanuit dat hij ook de opvolger van Houphouët-Boigny zou zijn. Kort voor hij overleed koos Houphouët-Boigny echter voor een andere opvolger. Hij benoemde de voorzitter van het parlement, Henri Konan Bédié, tot zijn opvolger. Bédié, die in Frankrijk had gestudeerd, kon de steun van de Franse militairen in Ivoorkust goed gebruiken nu het land verscheurd werd door een crisis. Voor de nieuwe president was er dan ook alle reden om de relatie met Frankrijk goed te onderhouden.⁸⁷

De verhoudingen tussen Bédié en Frankrijk zou echter nooit zo worden als die voorheen met zijn voorganger geweest was. Slechts enkele weken nadat de majestueuze begrafenisceremonie van Houphouët-Boigny was voltrokken, besloot Frankrijk om de Afrikaanse CFA Frank per 1 januari 2004 te devalueren. Het lag voor de hand dat Frankrijk met dit besluit gewacht had tot de Ivoriaanse vriend van het Élysée gestorven was. Houphouët-Boigny was altijd fel gekant geweest tegen devaluatie geweest en zou zich zeker tegen dit besluit hebben verzet. In het volgende hoofdstuk ga ik hier verder op in.

Naast de devaluatie van de CFA Frank maakte de minister president van Frankrijk, Eduard Balladur, bekend dat de ontwikkelingshulp voor Ivoorkust in de toekomst gebonden zou zijn aan een overeenkomst van het Internationaal Monetair Fonds (IMF). Parijs leek daarmee aan te geven dat het Ivoorkust niet meer onvoorwaardelijk zou steunen in de toekomst. Nu het

⁸⁷ J.C. Berthélemy, F. Bourguignon, *Growth and crisis in Cote d' Ivoire*, (VS, mei 1996) 160-1969

voorheen zo welvarende land grote financiële en economische problemen had, was het voor Frankrijk kennelijk minder belangrijk om de president tevreden te houden.⁸⁸

Wanneer de relatie tussen Frankrijk en Senegal vergeleken wordt met de relatie tussen Frankrijk en Ivoorkust, in ongeveer dezelfde periode, lijkt het aannemelijk dat de welvaart van de Afrikaanse landen van invloed is. Aan de oppervlakte was dat niet direct zichtbaar, omdat de bilaterale verdragen tussen Frankrijk en de voormalige koloniën niet ontbonden werden. Maar, zoals het voorbeeld van Ivoorkust laat zien, kon het beleid wel (geleidelijk) worden aangepast in het voordeel van Frankrijk.

4.2.3 *Grote verandering na Rwanda*

In 1994 was er opnieuw een ingrijpende gebeurtenis in de wereld ten grondslag aan een koerswijziging van Frankrijk. In de lente van dat jaar begon in Rwanda een gruwelijke genocide die ruim honderd dagen zou duren. Geen enkele Westerse macht greep in. Pas in de zomer, toen al bijna een miljoen gematigde Hutu's op afgrijselijke wijze de dood hadden gevonden, greep Frankrijk in door een zogenaamde safe-zone aan de grens met Burundi te creëren. Toen Frankrijk eindelijk ingreep was de genocide al vrijwel voorbij omdat de meeste alle Tutsi's inmiddels vermoord of gevlucht waren.

Achteraf kwam de rol die de Europese grootmacht in Rwanda speelde in opspraak. Naast het creëren van een safe-zone had het land tevens veel vluchtroutes georganiseerd om mensen het land uit te helpen. Hierbij werden ook vliegtuigen ingezet die rechtstreeks van de hoofdstad Kigali naar Parijs vlogen. De Franse vluchtroutes werden echter niet alleen aangeboden aan de bedreigde Tutsi's, maar ook aan het regime van president Habyarimana, die verantwoordelijk wordt gehouden voor de volkerenmoord. Frankrijk onderhield een goede relatie met Habyarimana en zijn familie, en heeft het regime in de voormalig Belgische kolonie in de periode voor de genocide altijd gesteund. Ten tijde van de genocide was de rol van Frankrijk verre van kritisch ten aanzien van dit regime. Om deze reden werd Frankrijk er later zelfs van beschuldigd het regime van Habyarimana te hebben geholpen om ongestraft te kunnen vluchten.⁸⁹

Rwanda betekende een keerpunt voor in ieder geval het militaire beleid van Frankrijk in haar voormalige koloniën. De gewezen kolonisator van verschillende Afrikaanse landen zei alleen

⁸⁸ Artikel : Etienne Kunde, 'France-Côte d'Ivoire : Histoire d' un couple aux relations ambiguës', *Slate Afrique*, gepubliceerd op 08-02-2012 via <http://www.slateafrique.com/82237/france-cote-divoire-histoire-colonisation-relation-ambigue>

⁸⁹ Ibidem

nog te zullen interveniëren wanneer er Franse burgers in gevaar zouden zijn. In reactie op de gebeurtenissen in Rwanda lanceerden de Fransen het project *RECAMP* (Renforcement des Capacités Africaines de Maintien de la Paix), dat als doel had om de nationale leger- en politiemacht van de voormalige koloniën te versterken. Het uiteindelijke doel was dat de eenheden de Franse militairen in Afrika zouden gaan vervangen.⁹⁰

Hoewel er verschillen zichtbaar zijn in de wijze waarop het proces zich in de Afrikaanse landen voltrok, is de lijn die zichtbaar wordt dat Frankrijk, hoewel het officieel gestopt was met haar koloniale activiteiten, haar betrekkingen vrijwel ongewijzigd voortzette. De postkoloniale betrekkingen werden vastgelegd in de bilaterale verdragen die Frankrijk met ex-koloniën sloot. Deze verdragen stelde Frankrijk in de gelegenheid om zo lang mogelijk invloed te blijven uitoefenen in Afrika. Zelfs bij wisselingen van presidenten, in zowel Frankrijk als Afrika, bleven deze verdragen intact. De veranderingen die in de loop van de tijd toch plaatsvonden waren eigenlijk altijd afgedwongen door de situatie (bijvoorbeeld de val van de Sovjet Unie en de genocide in Rwanda). En pas toen de situatie echt onhoudbaar werd, zoals tijdens de grote economische crisis in Ivoorkust in de jaren tachtig, nam Frankrijk toch voorzichtig meer afstand.

4.3 De scheiding van de Franse Frank en de CFA Frank

Een derde sleutelmoment waarvan ik vooraf aannam dat het veranderingen teweeg zou brengen in de relatie tussen Frankrijk en haar voormalige Afrikaanse koloniën, was de devaluatie van de CFA Frank in 1994. De CFA zone was een economische en monetaire unie van Afrikaanse landen die is ontstaan uit de bilaterale verdragen die Frankrijk kort na de onafhankelijk met de meeste van haar voormalige koloniën sloot. De zone bestond uit twee verschillende sub-zones. De ex-koloniën in Centraal Afrika vormden samen één van de sub-zones, en de Franstalige West-Afrikaanse landen vormden de andere. Beide munten hebben altijd dezelfde verhouding tot de Franse Frank gehad. Deze verhouding gold al vanaf 1948, toen de Afrikaanse landen nog niet onafhankelijk waren. In 1973 werd opnieuw een overeenkomst ondertekend door alle veertien lidstaten waarin de waarde van de CFA Frank was vastgesteld op 0.02 Franse Frank (CFA Frank = 1 op F- Frank = 0.02).⁹¹

De CFA Frank werd ‘beschermd’ door de Franse Frank omdat de Afrikaanse variant niet werd verhandeld en uitsluitend inwisselbaar was tegen Franse Franken. Dit zorgde ervoor dat

⁹⁰ Rapport d’information du *SENAT*, Rohan, M.J. Session Ordinaire de 2010-2011 nr.324, (28-02-2011) 29-30

⁹¹ Athukorala, C., ‘The Currency Blocks: The Euro and the CFA Franc Zone’, *International Economics, Financial and Trade*, Vol. 1 (Maart 2002)

de CFA Frank niet leed onder speculaties en vluchtige schommelingen op de financiële markten. In ruil voor de stabiliteit die Frankrijk de Afrikaanse landen hiermee gaf, had de Franse Centrale Bank veel invloed op het beleid van de Afrikaanse banken. Bovendien moest 65% van de reserves van deze banken in Frankrijk ‘bewaard’ worden. Al deze maatregelen zorgden er samen voor dat de CFA Frank een stabiele status had en relatief weinig aan inflatie onderhevig was.⁹²

De bescherming van de Afrikaanse munt had ook een keerzijde. De lidstaten hadden een slechte concurrentie positie door de hoge exporttarieven wanneer zij naar landen buiten de zone exporteerden. De landen die de meeste producten exporteerden, werden dus het hardst getroffen door de ‘bescherming’ van de zone. Een ander nadelig effect van de unie was de ze door de grote mate van bescherming niet instaat waren om zelf een sterk financieel banksysteem te ontwikkelen. Dit had als effect dat er gedurende een relatief korte periode kapitaalvlucht ontstond. De economische groei werd daarmee, vooral op de lange termijn, belemmerd.⁹³

Deze ontwikkeling is terug te zien in de gemiddelde groeicijfers van de CFA landen. In de jaren zestig en zeventig leek de beschermende zone alleen maar voordelen te hebben voor de West- en Centraal Afrikaanse landen. De gemiddelde groei bedroeg dan 4,2%. Maar in de jaren tachtig was dit percentage bijna gehalveerd en liep terug naar 2,4% per jaar. De CFA landen hadden wel minder last van inflatie dan landen buiten de zone. In de jaren zeventig en tachtig was er binnen de zone sprake van gemiddeld 7,6% inflatie per jaar, terwijl dat buiten de zone gemiddeld 16,7% per jaar bedroeg.

In de jaren negentig halveerde de economische groei binnen de CFA zone opnieuw, maar binnen de zone liepen de groeicijfers enorm uiteen. Zo ging Senegal er op achteruit met een groei van gemiddeld 3.1% per jaar in de jaren tachtig naar gemiddeld 1.9% per jaar in de jaren negentig. Maar Ivoorkust, dat in de jaren tachtig een zware crisis doormaakte, had in dat decennium een gemiddelde jaarlijkse groei van slechts 0.1% en klom in de jaren negentig naar een gemiddelde groei van 0.7%. Sommige landen, zoals Togo en Kameroen hadden in de jaren negentig voor het eerst een negatieve groei. Benin was het enige land uit de zone dat er

⁹² Dearden, S.J.H., *The CFA and the European Monetary Union*, Manchester Metropolitan University (Juni, 1999)

⁹³ Amin, A.A., ‘Long-term Growth in the CFA Franc Zone Countries’, *World Institute for Development Economic Research* (Augustus 2000)

met een gemiddelde van 2.6% in de jaren tachtig naar 4.1% in de jaren negentig, flink op vooruit ging.⁹⁴

4.3.1 *Crisis in Europa*

Als gevolg van de wereldwijde recessie in het begin van de jaren negentig, besloot Mitterrand om de vaste wisselkoers tussen de Franse-Frank en de CFA Frank los te laten. De CFA Frank devalueerde van met 50%: 1 CFA Frank = 0.01 Franse-Frank. Frankrijk moest dit doen om de eigen munt sterker te maken in de aanloop naar de Eurozone.⁹⁵

Hoewel de devaluatie van de CFA Frank in de Afrikaanse landen aanvankelijk hevige weerstand opriep, bleek het uiteindelijk voor veel landen voordelig te zijn geweest. Ten opzichte van andere Afrikaanse landen zorgde de nieuwe muntwaarde voor een betere concurrentiepositie, wat weer bevorderend was voor de export door de CFA landen. Daarbij was er na de devaluatie in 1994 meer economische samenwerking tussen de CFA landen, waardoor er een interne markt ontstond. Dit alles versterkte de positie van de munt. Toen Frankrijk in 1999 de Franse Frank inwisselde voor de euro bleven de verdragen tussen Frankrijk en de voormalige koloniën gehandhaafd. Voorwaarde daarbij was dat de Europese Unie, de Wereldbank en het IMF wanneer dat nodig zou zijn kon ingrijpen in inspraak het economische en monetaire beleid van de Afrikaanse landen.⁹⁶

Tot lang nadat Frankrijk officieel een einde maakte (1960) aan haar koloniale bewind in diverse Afrikaanse landen bleef zij in economisch opzicht de dienst uitmaken in die landen. De invoering en instandhouding van een direct aan de Franse Frank gekoppelde munteenheid, de CFA Frank, was daarbij van cruciaal belang. De aan deze munteenheid verbonden beschermingsconstructie maakte de oud-koloniën vrijwel volledig afhankelijk van het voormalige moederland. De Franse centrale bank voerde het beheer over de CFA en had 65% van de tegenwaarde in haar kluizen liggen. De zogenaamd vrije Afrikaanse landen konden derhalve op economisch gebied geen stap zetten zonder Franse goedkeuring. Internationale handel, anders dan met Frankrijk, was als gevolg van deze financiële constructie nauwelijks mogelijk. De gegarandeerde hoge waarde van de CFA Frank had tot gevolg dat de binnenlandse productie te duur was om naar de omliggende Afrikaanse landen te exporteren.

⁹⁴ Dearden, S.J.H., *The CFA and the European Monetary Union*, Manchester Metropolitan University (Juni, 1999)

⁹⁵ Athukorala, C., 'The Currency Blocks : The Euro and the CFA Franc Zone', *International Economics, Financial and Trade*, Vol. 1 (Maart 2002)

⁹⁶ Dearden, S.J.H., *The CFA and the European Monetary Union*, Manchester Metropolitan University (Juni, 1999)

Het gevolg was een bijna gedwongen handelsrelatie met Frankrijk. Aanvankelijk voeren zowel de Afrikaanse landen als Frankrijk wel bij deze situatie. Frankrijk zorgde voor een stabiele munt en daarmee voor rust. Als tegenprestatie kocht Frankrijk op gunstige voorwaarden Afrikaanse producten in. Toen er uiteindelijk in het huidige decennium om uiteenlopende redenen een einde kwam aan de economische verbondenheid bleek dat voor de Afrikaanse landen deels ook een bevrijding te zijn.

5. Analyse van de sleutelmomenten

5.1 De Gaulle

Bij aanvang van mijn onderzoek had ik de verwachting dat er in de periode na het aftreden van president De Gaulle een verandering zou zijn waar te nemen in het beleid van Frankrijk met betrekking tot Afrika. Dat bleek echter niet zo eenvoudig vast te stellen als ik had verwacht.

Tijdens de regeringsperiode van George Pompidou, Valéry Giscard d'Estaing en Mitterrand, bleef het Gaullistische beleid grotendeels gehandhaafd. Elk van de drie opvolgers van De Gaulle voerden echter wel subtiele veranderingen door.

Onder Pompidou bleven de militaire en monetaire afspraken intact. Wel beïnvloedde hij de Frank zone al in 1969 door de Franse Frank met 12.5% te laten devalueren. De maatregel werd genomen om de zwakke Franse economie te redden, maar de maatregel had ook grote gevolgen voor de CFA landen. Met name de landen die handel dreven met (Afrikaanse) landen buiten de Frank zone moesten opeens veel 'duurder' inkopen, maar daar stond wel een verbetering van hun export positie tegenover.

Tijdens de presidentschap van Pompidou veranderde dus de waarde van de munteenheid in zowel Frankrijk zelf als binnen de Frank zone, maar werd het monetaire beleid niet gewijzigd. De plotselinge devaluatie van de Franse Frank vond plaats onder druk van buitenaf. De Gaulle had altijd geweigerd de Frank te laten devalueren, zelfs toen zijn adviseurs hem dit eind van de jaren zestig dringend adviseerden, bleef hij dit 'onzin' vinden.

Toen Pompidou gekozen werd tot president voelde hij zich genoodzaakt de Frank toch te devalueren om meer lucht te creëren voor het in economisch zware omstandigheden verkerende Frankrijk. De druk van buitenaf was inmiddels te groot om nog langer weerstand te bieden. Herwaardering van de munteenheid was daarom de enige uitweg. Deze verandering hield in eerste instantie geen verband met het Franse beleid in Afrika, maar de devaluatie had dus wel gevolgen voor de Afrikaanse landen.

Onder Pompidou's opvolger Giscard d'Estaing bleef het beleid aanvankelijk eveneens onveranderd. Ook nu echter waren het externe factoren die Frankrijk er toe brachten om haar relatie met (een aantal) Afrikaanse landen anders vorm te geven. Zo leidde bijvoorbeeld de persoonlijke relatie van Giscard d'Estaing met de militair leider van de Centraal Afrikaanse Republiek Bokassa, voor internationale kritiek. Frankrijk kwam onder druk te staan doordat

het land ervan werd beschuldigd in ruil voor goedkope grondstoffen een onrechtmatige leider te blijven steunen. De dubieuze positie van Frankrijk in Afrika kwam opnieuw onder de aandacht toen Giscard d'Estaing de Afrika adviseur Foccart terugtrok. Mede hierdoor kwam een aantal zaken aan het licht die Frankrijks positie in Afrika discutabel maakte. Ten slotte droeg het schandaal van de bloeddiamanten er aan bij dat Giscard d'Estaing al na één ambtstermijn moest aftreden als president van Frankrijk.

Giscard d'Estaing had zeker geen verstandig beleid heeft gevoerd in Afrika. Daarnaast kwam er tijdens zijn regeringsperiode ernstige kritiek op zijn Afrika adviseur Foccart. Door de ongelukkige samenloop hiervan leek Frankrijk terrein te hebben verloren in de oude koloniën. De Afrikaanse landen werden steeds meer handelingsbekwaam, en daardoor zelfstandiger. De afspraken die De Gaulle jaren daarvoor met de landen maakte, bleven echter intact.

Van het presidentschap van Mitterrand werd zowel in als buiten Frankrijk veel verandering verwacht. Maar, hoewel Mitterrand zich publiekelijk afzette tegen het beleid van zijn voorgangers, veranderde er in de praktijk weinig aan het Afrika beleid. Mitterrand beloofde de oude koloniën meer zelfstandigheid, maar wijzigde in eerste instantie niets aan de militaire en monetaire afspraken met de landen. Toen de Koude Oorlog tussen Oost en West begin jaren negentig tot een einde kwam, veranderde het machtsevenwicht in de wereld. Nadat meerdere Oost-Europese landen zich voorzichtig hadden ontwikkeld tot democratieën, werd er in het westen gedacht dat ook voor veel Afrikaanse landen de tijd rijp was om te democratiseren. De Rede van La Baule kon worden gezien als de Franse concretisering van deze algemene westerse visie. Toch bleken de hervormingen uit de Rede van La Baule voor een groot deel retoriek. Kort na de presentatie gaf Mitterrand publiekelijk toe dat tegen landen die niet zouden meewerken aan het democratiseringsproces, stappen zouden worden ondernomen om hen hiertoe te dwingen. Hoewel er dus voor het eerst daadwerkelijke hervormingen zouden worden doorgevoerd, werden deze opnieuw aan de Afrikaanse landen opgelegd. Ook deze verandering in het Franse Afrikabeleid kwam tot stand onder druk van buitenaf. Tijdens de Koude Oorlog hadden de spanningen tussen Oost en West ertoe geleid dat de VS en West-Europa het beleid van Frankrijk in Afrika hadden gedoogd in de hoop dat dit de Afrikaanse staten ervan zou weerhouden zich aan te sluiten bij communistische regimes. Nu deze dreiging was weggevallen, werd de monopolie positie van Frankrijk niet langer gedoogd.

Naast een aantal forse beleidswijzigingen, bleef er ook veel onveranderd. De monetaire unie van Afrikaanse landen bleef gekoppeld aan de Franse Frank. Ook op militair gebied beloofde

Frankrijk om de Afrikaanse landen te blijven steunen. Ondanks alle veranderingen die de gering Mitterrand doorvoerde, bleef de Franse invloed in Afrika onverminderd groot.

5.2 Senghor en Houphouët-Boigny

Mijn verwachting dat het aftreden van de Afrikaanse presidenten, die sinds de onafhankelijkheid in de voormalige Franse koloniën regeerden voor ingrijpende veranderingen zou zorgen, bleek onterecht. Het aftreden van deze presidenten in de jaren tachtig en negentig, zorgde er niet voor dat de bilaterale verdragen met Frankrijk werden aangepast of ontbonden. Ook de opvolgende presidenten onderhielden nauwe banden met het Élysée.

Er waren wel andere oorzaken waardoor er geleidelijk iets meer afstand ontstond tussen Frankrijk en Afrika. In de jaren negentig werd de Europese Unie steeds invloedrijker. Frankrijk moest aan meer eisen voldoen, en was daardoor telkens minder instaat om op financieel gebied bepaalde landen voldoende te blijven steunen door middel van ontwikkelingshulp. Ook supranationale organisaties richtten zich niet langer alleen op Europese landen, maar gingen een steeds grotere rol spelen in de Derde Wereld. Toen Ivoorkust in de jaren tachtig en negentig zwaar werd getroffen door een economische crisis, greep Frankrijk die kans aan om de financiële hulp aan dit land grotendeels aan het IMF over te dragen. Ook de devaluatie van de CFA Frank in 1994 leek erop te duiden dat Frankrijk langzaam meer afstand nam van de voormalige koloniën in Afrika. Hoewel dit besluit werd gepresenteerd als een voordeel voor Afrika, was het ook zeker in het belang van Frankrijk zelf.

Wederom waren het externe ontwikkelingen waardoor Frankrijk zich genoodzaakt zag haar betrokkenheid bij sommige Afrikaanse staten te herzien. Omdat de belangen van Frankrijk in Afrika onder invloed van de bovengenoemde ontwikkelingen veranderde en verminderde ontstond er geleidelijk meer afstand tussen de oud kolonisator en de voormalige koloniën.

5.3 De devaluatie van de CFA Frank in 1994

Ten slotte verwachtte ik dat de devaluatie van CFA Frank in 1994, waarover eerder gesproken werd, ervoor zou zorgen dat de Afrikaanse lidstaten van de Frank zone het vertrouwen in de Franse inmenging zouden verliezen. Deze veronderstelling blijkt echter achteraf onjuist. De oprichting van de zone leidde inderdaad tot een stabiele munt, maar dit had tevens tot gevolg dat de lidstaten economisch geïsoleerd werden. Toen de CFA zone in 1994 werd

losgekoppeld van de Franse Frank, betekende dit voor veel boeren en handelaren dat ze erop vooruit gingen.

Dientengevolge was de reactie op dit besluit van Frankrijk dubbel. De politieke leiders voelden zich inderdaad in de steek gelaten. Veel ondernemers en boeren waren daarentegen blij met deze verandering. Voor de lokale Afrikaanse economie bleek het een zegen. De nieuwe waarde van de CFA Frank bood de betreffende landen veel meer mogelijkheden dan voorheen om handel te drijven met landen buiten de zone. Ook deze ontwikkeling laat weer zien dat het beleid met betrekking tot de oud koloniën gebaseerd leek te zijn op door de tijd heen wisselende belangen. In principe bleven de bilaterale verdragen ongewijzigd; tenzij het in het belang van Frankrijk was om ze te wijzigen. Wijzigen gebeurde ook als Frankrijk zich door externe (internationale) omstandigheden genoodzaakt voelde.

6. Conclusie

6.1 Aanleiding, de hoofdvraag en de conclusie

De aanleiding van dit onderzoek vindt zijn oorsprong in mijn verwondering over het feit dat Frankrijk opvallend veel langer dan andere landen in haar voormalige koloniën aanwezig is gebleven. Daarnaast verschenen recent verschillende artikelen waaruit bleek dat Frankrijk zich in het afgelopen decennium meer dan voorheen terugtrok uit deze landen. Dit riep bij mij de vraag op: *Waarom heeft Frankrijk haar voormalige koloniën niet eerder, en nooit helemaal willen of kunnen loslaten?* Mijn onderzoek is erop gericht het antwoord op deze vraag te vinden.

Omdat deze vraag nog erg algemeen geformuleerd is, heb ik twee specifieke vragen gemaakt. De vragen die ik voor mijn thesis gebruikt heb is de volgende:

- (I) *‘In hoeverre is er sprake van continuïteit / verandering in het Franse buitenlandse beleid met betrekking tot voormalige koloniën in West-Afrika.’*
- (II) *‘Wat heeft het Franse beleid betekend voor de onafhankelijkheid van de voormalige koloniën in West-Afrika?’*

Voorafgaand aan mijn onderzoek had ik de verwachting dat wisselingen van de macht, zowel in Frankrijk als in haar voormalige koloniën, grote invloed zouden hebben op de Franse positie in Afrika. Dit bleek echter niet het geval. Ook verwachtte ik dat het moment dat de CFA Frank werd losgekoppeld van de Franse Frank, verandering teweeg zou brengen. Ten aanzien van mijn hoofdvraag, deelvraag en mijn vooronderstellingen ben ik tot de volgende conclusies gekomen:

- ❖ Allereerst kan ik concluderen dat het Franse beleid met betrekking tot de voormalige koloniën, zoals dat kort na de onafhankelijkheid vorm kreeg, een imperialistisch karakter had.
- ❖ Tevens stel ik vast dat de rol die Frankrijk in Afrika speelde grote invloed heeft gehad op vrijwel alle sectoren van de samenleving in de betreffende landen.
- ❖ Ten slotte trek ik de conclusie dat dit Franse beleid in de geanalyseerde periode slechts zeer geleidelijk en slechts beperkt is veranderd. Tot halverwege de jaren negentig werden er nauwelijks hervormingen doorgevoerd. Daarna kwam er onder Mitterrand

voorzichtig verandering in het Franse beleid. De meest ingrijpende verandering was de loskoppeling van de Franse Frank en de CFA Frank in 1994.

6.2 Toelichting op mijn conclusies

Tegen mijn verwachting in hebben ontwikkelingen die niet direct verband hielden met de Frans-Afrikaanse verhoudingen, een doorslaggevende rol gespeeld. Maatschappelijke en economische veranderingen in de Westerse wereld bleken uiteindelijk van grote invloed op de verzelfstandiging van de voormalige Franse koloniën in West-Afrika. Onder druk van externe ontwikkelingen nam Frankrijk meer afstand van de oud-koloniën.

In de naoorlogse periode waren de Europese landen voornamelijk bezig met de wederopbouw van hun land en het op gang brengen van de economie. Daarnaast was men vooral gericht op het maken van internationale afspraken om een duurzame vrede in de Westerse wereld te waarborgen. Hieruit zijn bijvoorbeeld de Verenigde Naties en de NAVO ontstaan. Wellicht was er daardoor minder prioriteit voor de situatie in de voormalige koloniën. Daarnaast werd Afrika meer een gezamenlijke Europese verantwoordelijkheid. Mogelijk bood dit Frankrijk de ruimte, ten tijde van De Gaulle, om ‘onopgemerkt’ een imperium in Afrika te behouden en verder te ontwikkelen.

De opkomst van nieuwe media en de toenemende welvaart zorgden voor een andere visie op de maatschappij. De verhoudingen in de wereld werden kritischer bekeken doordat meer mensen gingen reizen en doordat de televisie steeds meer nieuws uit andere werelddelen in de huiskamer binnenbracht. Het schandaal rond de bloeddiamanten dat leidde tot het aftreden van Giscard d’Estaing zou twintig jaar eerder niet tot deze internationale discussie hebben geleid.

Alles overziend werd het voor Frankrijk in de loop van de jaren dus steeds moeilijker om haar oude rol in Afrika te blijven spelen. Deze vorm van imperialisme riep in de veranderde samenleving weerstand op.

Naast maatschappelijke hadden ook economische ontwikkelingen invloed op de afstand die geleidelijk is ontstaan tussen Frankrijk en haar voormalige koloniën.

Een voorbeeld van zo’n economische ontwikkeling is dat Pompidou zich in 1969 door de zeer zwakke positie van de binnenlandse economie genoodzaakt zag een devaluatie van 12% van de Franse Frank en de CFA Frank toe te staan.

Een treffend voorbeeld van hervormingen als gevolg van maatschappelijke ontwikkelingen was de Val van de Berlijnse Muur in 1989. Deze gebeurtenis had tot gevolg had dat de Oost-Europese landen zich konden bevrijden van de communistische invloedssfeer. Hier heb ik kunnen vaststellen dat Frankrijk bezweek voor de internationale kritiek op haar imperialistische beleid. Deze ontwikkelingen waren de katalysator van nieuwe hervormingen in het Franse beleid. De toespraak van La Baule in 1990 was hiervan een bewijs en liet zien dat Frankrijk voor het eerst publiekelijk afstand nam van haar voormalige koloniën. Deze keuze was natuurlijk ook in het belang van Frankrijk zelf, omdat het land gebukt ging onder de grote financiële lasten in Afrika. Frankrijk was bovendien genoodzaakt om mee te betalen aan de kosten die gemoeid waren met de eenwording van Europa. Er was dus gewoon steeds minder ruimte voor het in stand houden van de koloniale verhoudingen.

Frankrijk paste haar beleid pas werkelijk aan toen in 1994 de Franse Frank werd losgekoppeld van de CFA Frank. Deze beslissing had grote invloed op de economische positie van de voormalige koloniën, maar leidde niet tot een breuk in de relatie met Frankrijk.

Uiteindelijk blijkt dit wel het begin te zijn geweest van de nieuwe ontwikkeling waarbij Frankrijk zich in alle opzichten meer terug begon te trekken uit haar voormalige koloniën in Afrika.

Dat Frankrijk met dit alles toch veel moeite had, blijkt wel uit het feit dat de beloftes die Mitterrand in 1990 in La Baule deed, achteraf grotendeels retoriek waren. Het duurde daarna immers nog vier jaar voordat er daadwerkelijk een aanzet tot afstand nemen werd gegeven.

6.3 Toekomstbeeld

De relatie van Frankrijk met haar voormalige koloniën nam in de jaren negentig een wending. Mitterrand was op dat moment nog niet in staat om de invloedrijke positie van Frankrijk in Afrika volledig af te bouwen, maar de eerste duidelijke tekenen van verandering werden wel zichtbaar. Het wegvallen van de spanning tussen Oost en West, en de groeiende positie van de EU, hebben samen bijgedragen aan de vermindering van de imperialistische politiek van Frankrijk in Afrika. Daar komt bij dat de Afrikaanse landen steeds minder accepteren dat de oud-kolonisator zich mengt in interne aangelegenheden. Het lijkt daarom onwaarschijnlijk dat deze relatie op korte termijn weer hechter zal worden. Het meest voor de hand liggende scenario is dat Frankrijk haar voormalige koloniën langzaam steeds meer zal loslaten.

Toch is het niet ondenkbaar dat de relatie die Frankrijk gedurende vele jaren met deze landen in stand wist te houden, belangrijk wordt voor Europa. Nu de machtsverhoudingen in de

wereld opnieuw veranderen, en het machtige China meer en meer de scepter zwaait, zouden de Franse investeringen in Afrika nog wel eens van groot belang kunnen worden. Aangezien Afrika nog steeds rijk is aan grondstoffen zal het continent ook in de toekomst sterk in de belangstelling staan van de grote spelers in de wereld. Het kan dus maar zo zijn dat de Westerse landen, en misschien zelfs de VS, dankbaar zijn dat Frankrijk nog steeds een achtertuin heeft in Afrika. Ook al is het tegen die tijd misschien nog maar een heel kleintje. En zou dat ook niet precies de reden zijn geweest waarom De Gaulle hier ooit is begonnen te tuinieren?

Literatuurlijst

Boek

Baters, D., *The Fashoda Incident of 1998, encounter on the Nile* (Oxford, 1984). Mangold, P., *The Almost Impossible Ally* (London, 2006).

Berthélemy, J.C., Bourguignon F., *Growth and crisis in Cote d'Ivoire* (VS, 1996).

Marsh, D., *The Euro* (Londen, 2009) 93-131.

Marut, J-C, *Le conflit de Casamance* (Parijs, 2010).

Philpott, D., Philpott, *Revolutions in Sovereignty, how ideas shaped modern international relations* (New Jersey, 2001).

Vaïsse, M., *La Grandeur, politique étrangère du général de Gaulle 1958-1969* (Parijs, 1998).

Whautier, C., *Quatre Presidents et l'Afrique; De Gaulle, Pompidou, Giscard d' Estaign, Mitterrand* (Parijs, 1995).

Kranten artikel

Broere, K., Democratie in Afrika is kaartenhuis, *Volkskrant*, (25 mei 2012)

Buitenland redactie, 'Onrust in Senegal', *NRC Handelsblad*, (1 februari 2012)

Sénégal: départ de 900 soldats français, *Le Figaro* (28 juli 2011)

Redactie, 'Nieuw Frans Front in Afrika', *Liberation*, 05-04-2011 (geraadpleegd op 26 februari 2012) via <http://www.presseurop.eu/nl/content/news-brief/584461-nieuw-frans-front-afrika>

Vlasblom, D., 'Het Naderende einde van een monetair kolonialisme', *NRC Handelsblad* (05 september 1997)

Artikel tijdschrift

Athukorala, C., 'The Currency Blocks: The Euro and the CFA Franc Zone', *International Economics, Financial and Trade*, Vol. 1 (maart 2002).

Barends, M.G., 'Vive la France in Ivoorkust', *International Spectator* (mei 2003) nr.5 via http://www.internationalespectator.nl/2003/20030500_is_art_barends.pdf

Bayart, J-F., France-Afrique: aider moins pour aider mieux', *Politiques Internationales*, nr. 56 (Parijs, 1992)

Chafer, T., 'Chirac and 'la Francafrique': no longer a family affair in Modern and contemporary France', vol.13 (Porthmouth, 2005).

Dearden, S.J.H., The CFA and the European Monetary Union, *Manchester Metropolitan University Discussion paper* (Juni, 1999)

Evans, M., 'The Casamance conflict: Out of sight, out of mind?', *Humanitarian Practice network*, (20-03-2002) via <http://www.odihpn.org/humanitarian-exchange-magazine/issue-20/the-casamance-conflict-out-of-sight-out-of-mind>

Jurriens, P., verwoordt de opinie van Jan Pronk, 'La raison d'Etat; Francafrique, die neokoloniale verhoudingen zijn er nog steeds', *De Actuaris* (juli 2009) 6-9.

Kepler, J.S., 'The effects of the battle of Sluys upon the administration of English naval impressment, 1340-1343', *Speculum* Vol. 48, No.1 (New York, 1973) 70-77.

Kunde, E., 'France -Côte d'Ivoire : Histoire d' un couple aux relations ambiguës', *Slate Afrique*, gepubliceerd op 8 februari 2012 via <http://www.slateafrique.com/82237/france-cote-divoire-histoire-colonisation-relation-ambigue>

Moravcsik, A., 'De Gaulle Between Grain and Grandeur: The Political Economy of French EC Policy, 1958-1970' *Journal of Cold War Studies*, Part 1. (2 februari 2000).

'Sarkozy and Sall sign defence and aid deals for Senegal', *All Africa* (18 April 2012)

Schafer, T., 'France and Senegal: the end of affair?', *S.A.I.S. review* nr.23.2 (2003).

UK urges Britons to leave Mali amid coup chaos, *The Guardian* (31 maart 2012).

Willemot, Y., 'De Gaulles "Communauté": een brug van kolonialisme naar paternalisme in Afrika', *Afrika Focus*, Vol. 4, (p.3-4)

Whiteman, K., 'Mitterrand and Africa', *Oxford Journals African Affairs* vol. 82 (1983) 329-330.

Boekrecensie

Parr, H., Recensie: *The Almost Impossible Ally: Harold Macmillan and Charles de Gaulle*, verschenen in *Reviews in History* nr.562 (9 december 2012)

Website

Reisadvies Mali, *Ministerie van Buitenlandse Zaken*, 20 maart 2012 (geraadpleegd op 08-04-2012) via <http://www.minbuza.nl/reizen-en-landen/reisadviezen/m/mali.html>

'Senegal History and Politics', *International Institute of Social Studies Den Haag*, (geraadpleegd op 07-03-2012) via <http://www.iss.co.za/af/profiles/Senegal/Politics.html>

Bacary Domingo Mane, 'Casamance, no peace after thirty years of war', *Guin Guin Bali-All about Afrika*, 13-01-2011 (geraadpleegd op 02-02-2012) via http://www.guinguinbali.com/index.php?lang=en&mod=news&task=view_news&cat=3&id=1392

France and Cote-d'Ivoire, *French Ministry of Foreign and European Affairs, France-Diplomatie*, 15-09-2010, (geraadpleegd op 23-01-2012) via http://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files_156/cote-ivoire_191/Franke-and-cote-ivoire_2426/index.html?var_recherche=cote+d%27ivoire

Interview

Persoonlijk interview met Van der Lijn, Jair., Afrika specialist bij *Clingendael Netherlands Institute of International Relations* (06-09-2011)

Interview met Wesseling, H.L., in *OVT*, geschiedenis 24 (26-02-2012) over zijn boek 'De man die nee zei, Charles de Gaulle 1890-1970' (Amsterdam, 26-10-2011)

Documentaire

Benquet, P., 'Francafrrique, La raison d' Etat (parti 1)', gepubliceerd op 14-12-2010 in Frankrijk, (geraadpleegd op 02-04-2012) via http://www.dailymotion.com/video/xgfabo_francafrrique-la-raison-d-etat-1-5_news

Clarke, S., 'The Money Changers, the Struggle for the Euro', in samenwerking met VPRO, BBC en Arte (Maart,1998)

Rapport

Problèmes politiques et sociaux, dossier d'actualité mondiale, la France et la sécurité en Afrique subsaharienne, Dumoulin, A., *Dossiers d'actualité mondiale*, serie nr.825 (Parijs, 1999)

Dossier, 'De fragiliteit in Afrika overwinnen, een nieuwe Europese aanpak', *Europese Unie*, Brussel 2009, (geraadpleegd op 04-02-2012) via http://ec.europa.eu/development/icenter/repository/ERD_report_2009_NL.pdf

Rohan, M.J., Rapport d'information du *SENAT*, Session ordinaire de 2010-2011 nr.324, (28-02-2011)

Amin, A.A. 'Long-term Growth in the CFA Franc Zone Countries, *World Institute for Development Economic Research* (Augustus 2000)

Ivoorkust, *Amnesty International*, Jaarboek 2001 (geraadpleegd op 24-02-2012) via http://www.amnesty.nl/landen_jaarboek/2178

Cote d'Ivoire-MINUCI-background, *Verenigde Naties* (2003-2004) via <http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/minuci/background.html>

'Allocution de M. François Mitterrand, Président de la République, sur les relations franco-sénégalaises et l'oeuvre du président Abdou Diouf en Afrique', *Gouvernement Française- Vie Publique*, Parijs, juni 1992 (geraadpleegd op 03-03-2012) via <http://discours.vie-publique.fr/notices/927007800.html>

Sommet France-Afrique 2003, Le discours de La Baule, *Radio France Internationale*, uitgezonden op 19-01-2003 (geraadpleegd op 20-02-2012) via http://www.rfi.fr/actufr/articles/037/article_20103.asp

Nieuws

Situatie Mali verslechterd volgens Amnesty International, *NOS journaal*, (06-04-2012)

Ivory Coast Profile, *BBC News*, 12-04-2012, (geraadpleegd op 22-02-2012) via http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/country_profiles/1043014.stm